

A FIATALOK

Lázár László elhelyezkedést keres. Nem trom neve elé, legeslegifjabb, mert ma már ő sem az, — van nála fiatalabb László. Nem trom „negyedik Lászlónak“, mert királynak lehetne hinni, pedig ő is földnélküli nincstelen.

Ez a kor — akármilyen furcsán hangzik — a próza szimfóniája — és ez a próza nagyon hangos. Már 1914—1918-ban annyit mondott, hogy a lelkek elhallgattak, — 1919-ben már annyira hangos, hogy a lelkek elnémultak.

Messze, messze siklik a hajó. Újra magyar honvédek jönnek haza. Egyikük, Lázár Kálmán, maréknyi földet dob az óceánba. Ebben a marék földben, ebben a szomorú kézmozdulatban benne van a legnagyobb magyar tragédia. De ha a földet az óceánba vetette is, — sokat akart azon a szétmorzsolts földön! Annyit akart, hogy már nem tudott akarni. Hozzá szegődött az elkallódott ember és újra haza vezette. Haza, az otthonba, hol mindig van föltámadás. Nem az a föltámadás, amelyet magunk akarunk kierőszakolni, hanem az a föltámadás, amelyben hinni kell.

...Becsapjuk a könyvet. A legendák elfogytak.

Nem, van folytatásuk! A bölcsőben apró gyerek sír! ...

Élet, add, hogy ezek legyenek utolsó könnyeik!

Ézt a lapot a Lázárék talpalatnyi kis életében is üresen hagyom. Üresen és nem fehérén. Fehér lapot nem hagyhatok, mert úgylis vörösre változnék. Vörösre, az ebben a négy esztendőben lehullott véresőtől — és talán vörösre e véreső nyomában termett eszméktől.

Mondjuk egyszerűen: nem is tudom megírni. Ezt nem is szégyenlem, mert nem hiszem, hogy valaha akad tollforogató, aki igazában meg tudja írni ennek a négy esztendőnek vagy akár csak a négy esztendő egyetlen órájának reális történetét, nemcsak teljes nagyságában, hanem csak abban a parányi keretben, ahogy ez Lázárék, a kis emberek sorsában lepergett.

Ezért az egy század legendájában üres lapot hagyok — s arra nem írhatok mást, mint amit Mussolini mondott valakinek, aki megkérdezte véleményét a háború irodalmáról:

— Ami a világháború költészetét illeti — ehhez a háború túlságosan nagy volt és az emberek túlságosan kicsinyek...

I. EGYIK LÁZÁR LÁSZLÓ VÉGZETE

AZ ÚJ „KOMÁROMI SZŰZ“

Kedves utca az Uri-utca. Jó neve van. Aki oda betéved, már a nevéből kiérzi a nyugalmat, melyet ez a név kisugároz — azt a bizalmat, amelyet e név kioszt.

A keskeny szoros, ami ott az ódon házak között húzódik — mégis csak igazán Uri-utca. Akárhogy is van, az ember otthon van benne. Ez az utca meghitt, hosszú szoba. Minden kis palota kedves, régi, ismerős bútordarab. Ezeknek a palotáknak még az is illik, ha néhol leporlad vakolatuk; pénztelen gazdájuk ráfoghathja, a régi patinát nem szabad lekaparni, az antik zománcot nem szabad vadonatújra átfényezni...

Ebben az utcában a rendőr is elégedett. Nincsen dolga az ezer arcú és éppen ezért arctalan vagy orcátlan tömeg nevelésével, gyámolításával, ijesztgetésével. Nyugodtan viselheti önmaga tekintélyét. Csak ismerősökkel találkozik, akiknek szalutálhat. Hiszen itt mindenki „úr“ ma, vagy legalább is az volt vagy lesz. Elégedett minden házmester is, mert mindegyik ismeri az utca családi krónikáját. Mikor született vagy halt meg, vagy mikor ment tönkre ez vagy amaz a méltóságos úr? Mikor tartanak esküvőt az egyik vagy másik griffmadaras vagy kivont kardos, meg török basa fejét viselő palotában? Nem is illik ezekhez a házakhoz a köznapi, a rabot vagy beteget jelölő csupasz házszám! Ebben az utcában, az utca levegőjében ott kísért a váralapító Buda vezér előkelőségének és hatalmának csöndje és fénye és árnyéka.

Így képzelte mindezt a fiatal Lázár László, ahogy a rekkenő júniusi déli árnyéktalanságban az egyik palota előtt megtörölgette homlokát és hirtelen arra az útépitésre kel-

lett gondolnia, amelyet jobb napokban az olasz Alpokban látott. A nap izzik; a kövek rettenetes kemények és mikor a félmeztelen emberek hosszúnyelű kalapácsaikkal rájuk csapnak, — a szilánkok beszíporkáznak a szembe. A levegő fojtó, mert a nagy üstökben feketén fortyog a burkolásra főzött szurok. Ő is most utat épít magának. Majd ezeken a hosszú, kanyargós serpentineken fog járni, lassan, de mégis kényelmesen, előre, fölfelé. Csakhogy az a szurok fekete és meleg, — a szűkülő császárkabát is fekete és meleg, mintha a poklok gőze szállingóznék belőle. Eddig sem tudta, hogy a lélek is tud izzadni...

— I. emelet. Balra. Tizedik ajtó. Ott az osztály. Ki van írva.

Így felelt neki a hatalmak zsinóros előörse.

Bekopogott a titkárnál. A vele egykorú fiatal ember, a csinos, kivasalt ember végigmérte.

— Lázár László vagyok Barsból...

— Mit óhajt?

— A kegyelmes úrral szeretnék beszélni... Levelet hoztam neki édesapámtól...

— A kegyelmes úr semmiféle ajánlási ügyekben nem fogad!

Istenem! Ez a másik is fiatal. Csinos. Udvarias, mint a Lord-pecsétőr Londonban. De milyen kurta! A két szót „ajánlási ügyekben“ úgy hangsúlyozta, hogy még Sanson mesternek, a párizsi hóhérnak bárdja sem lehetett olyan kegyetlen, mint ez a hangsúly! Irtózatos, micsoda falat tud építeni két azonos vérségbeli, egy vágású magyar ifjú közé a gonosz szó: „beérkezetttség“. Ez a szó gyorsabban építi föl két ifjú között a kínai falat, mint a régi kínai császárok százezer kezű kuli-serege. Ez a gonosz szó sohasem sztrájkol az építkezésnél, mint a legelső sztrájkolók, a Babel-tornya dolgosai! Csodálatos, hogy két egyfajtájú magyar között ekkora nyelvzavar keletkezhetik, mikor az egyik belül van már a gyűrűn, a másik meg még kívül áll.

Lázár László még próbálkozott:

— Azt hiszem, a kegyelmes úr szívesen fogadná — édesapám levelét. Régi jóbarátok...

A másik, az elegáns, a fekete zsakettes, a csinosabbik még jobban felöltötte a láthatatlan palástot, amelyről visz-

szapattan minden nyilvessző. Még szűkebbre kerítette maga köré a varázsköröket, mint valamikor tudós professzor Hatvani, hogyha védekezett a boszorkányok ellen. Föl sem pillantott, hanem buzgón nézegetett a kusza betűkbe, melyek az asztalán fekvő blokkokban nevekké szaladtak össze. Erőltetetten mosolygott és kitartotta balkezét. Ujjai-val, mind az öttel csalogatott, hivatgatott valamit, idegesen, szórakozottan.

— Jó, jó. A kegyelmes úr biztosan örülni fog annak a levélnek — régi barátjától. (Ropogtatta az „úr“ betűket, előkelően, akár a kaszinó elnökei.) Alkalomadtán beadatom neki... (Nem is „beadom“ — csak „beadatom!“)

Közben már meg is nyomta a csengőgombot és odaszólt a katonásan bokázó öregedő altisztnek:

— Kéretem a következő urat. Palocsay őméltóságát...

Lázár László nem nyújtotta át a levelet: inkább jobban begombolta feszes császárkabátját. Megbiccentette fejét. Mindegy volt neki, fogadja-e, viszonozza-e a másik. Ő csak valami száztonna nehezett érzett szíve helyén. Mikor kinyitotta az ajtót, a másik, a „személyi titkár“, megoldódó nyájassággal, vállveregető fölszabadultsággal halkán odaszólt: Szervusz!

A benyílón már be is vonult Palocsay méltóságos úr. Úgy jött be, mintha egyszerre többen jöttek volna. Vállasan és öntudatosan. Mintha már ebéd után volna... Az előszobában a vékonypénczű, szárazképű, kikoplalt altiszt, kinek mellén néhány érdempéncz csörrent, fölugrott kis négyoldalas ujságja mellől és az asztalhoz támasztott sétapálcát kínálta a fiatal Lázár Lászlónak. Az legyintett: ez a bot is a méltóságos úré volt, mint itten — úgy látszik minden. Az altiszt megókumlálta jobbról is, balról is.

— Bocsánatért esedezem... Nem Barsmegyéből méltóztatott jönni? Én is arrafelé való vagyok. Most már az sem Magyarország...

— Igen, öregem, kitalálta. Barsi vagyok.

— Uramfia, — méltóztatik ismerni Lázár méltóságát?

— Hogy ismerem-e! Édesapám.

— Ejnye, az Isten éltesse! Mégis csak jó szeme van a vén Bognárnak... Nem hiába tapogatóztam... Ez a szem... Ez a homlok... Az a járás... Ejnye, ejnye! Hogy

van az áldott méltóságos úr? De jó ember volt... Hogy ő is tútra került! Kár. Alatta szolgáltam a gyárban. Nem üzent nekünk semmit?

Lázár László kezét nyujtotta. Húzta valami az egyszerű ember felé, — az az ismeretlen valami, ami összehúzza az egy rögön teremtetteket. Az az ezerkarú, ezerdobbanású valami, a testvérinél erősebb, amit a magyar a más nyelvekben ismeretlen szóval tud elmondani: földi!

Másik kezével megtapogatta zsebét és akaratlanul is többet mondott, mint amennyit akart. Szomorúan.

— Üzent? Hát igen. Hoztam egy levelet apámtól, de nem tudtam átadni a kegyelmes úrnak...

Az öreg sunyin nézett maga elé, — majd fölhúzta szemöldökét, megértő mosollyal. Hirtelen fölcapta fejére sapkáját, mint a papok a papsapkát, a taláros bírák a bírói süveget. Valamint szürke fején érezte a hatalom jelvényét — magyaros ravaszsgal és hivatalos tekintéllyel szuszogta:

— Tessék ideadni azt a levelet. Majd elintézem én. A kegyelmes úrra, mióta elvált a kegyelmes asszonytól, valami entente-missziós tiszt úr miatt — én takarítok. Tudom, hogy ma éjjel hideg volt a lába. Rosszkezdű. Majd elintézem én... Ha addig míg bementem, szólna a telefón, tessék csak annyit jelentkezni, hogy „halló“. Többet ne, mert arra már én ki is jöttem. Ha pedig a csengők berregnek, tessék ott a fali gombot megnyomni. Arra idefut a szomszéd osztályból a Szabó Menyus. Ő is altiszt; kisegítjük egymást, ha sokat csengetnek. Futok. Szaladok. — Kiegyenesedett. — Rohamlépésben eltűnt a hátsó ajtóban. Percek alatt fordult.

— Tessék utánam jönni. Ott a hátsó ajtón. A Kegyelmes úr várja...

Éppen két korosabb úr lépett be az előszobába, izzadtan és tekintélyesen. Az egyik éppen kétszerese lehetett Lázár Lászlónak, térben és időben. De hirtelen előre köszöntötte: Sze-e-ervusz, ecsém! A másik, aki csak időben lehetett másfélszerese, rosszmájúan nézett rá. A fiatal ember boldog volt, mert máris a nyeregben érezte magát. Nem értette, hogy az egyik, kit sohasem látott, miért öcsézi — a másik, kit sohasem látott, miért dühös rá. Hja, az első

máris benfentes embernek tartja, mert a hátsó ajtó felé megy. A testes ember pillanatok alatt opportunistá. A másik protekciós fiúnak becsüli; sovány férfi — ő a ki nem elégitett nép arca, mert úgy érzi, most nem ő róla van szó. Mindez és minden a hátsó ajtó miatt.

— Isten hozott, édes fiam! Örülök, hogy megismerlek. Fess gyerek vagy... Most tizenkét óra tizenöt perc. Hadd lám, egész apád vagy. Na, természetesen, apád vagy huszonöt esztendőök előtt... Tizenkét óra harminc perckor referádákat kell fogadnom. Hogy vagytok odaát? Éppen negyedóráig cseveghetünk... Egész apád vagy, fiú...

A „fiú“ fészkelődött a bőrfauteuilon.

— Hja, igen. Az én aranyos barátom ír itt valamit... Megmondhatod neki: a vér nem válik vízzé. Neki mindent. Az ő kedvéért mindent...

— Köszönöm...

— Még ne. Majd a jó tanácsot köszönd meg, fiam. Hát — izé — mi az ördögöt akarsz te is átjönni? Először is, fiam, annyi itt a menekült, hogy Dunát lehetne velük rekeszteni. Hova tegyük őket? Annyi intellektus gyűlt össze itt Pesten, hogy elég volna két-három ország kapitálisának. — Na, parancsolj egy cigarettát. — Ejnye, hogy szeretem én a derék jó apádat, meg téged is, első látásra... Igen, túl kell maradnotok. Nagy hivatástok van. Annak a tulsó magyar kisebbségnek nem szabad ám lefogyni! Ti lesztek az új honfoglalók. Megtanultok szépen tótul. Aztán erős pozíciókat szereztek. Ti, magyar őrszemek... Ott a helyetek, ahol vagytok...

A fiú nagyot nyelt.

— De hát Kegyelmes uram, Te is...

A kegyelmes úr szigorú maszkot tett fel.

— Az más. Akkor 1919-ben a hazának szüksége volt rám, itthon. Szüksége volt minden igaz fiára. Hahaha — hogy is mondta az az angol Kitchener? — Kitchener want's you. Szükségem van önre. Ezt én is megérezttem, mikor a vörösök után újra kellett építeni. Az más volt. Nektek túl van hivatástok. Az a föld, melyen „élned s meghalnod kell“. No de hiszen nem is éltek olyan keservesen. Az a sokat szidott demokrácia, meg a szerződések biztosítanak

valami kis jogokat. A szokol is jól áll... Mondd meg édes jó apádnak, az én aranyos, kedves barátomnak, köszönöm, ölelem. Na, most tizenkét óra harmincöt perc. Fogadnom kell a referádákat. Be vagyunk mi fogva, az áldóját...

A fiú fölállott. Fejéből leszállott minden vér lábaiba; azért olyan nehezek. A kegyelmes íróasztalán fekvő szivárványos üvegnehezékben meglátta saját arcának fakóságát. Rengett vele a föld. A nagyúr fölállt.

— De sajnálom, hogy nem láthatlak vacsorára. Nincs háztartásom. Még csak valamelyik budai vendéglőbe sem hívhatlak. Este bankettre kell mennem. Add ide cigarettatárcádat... Útra valónak. Ejnye no, nem kell mindjárt elszontyolodni. Gyujts rá. Jó. Igazi Cercle de Bosphore. Igazi Lucky strike... Futárunk hozza... Majd a füst helyre igazítja eszedet. Vita nostra fumus. Látod, tőlem is a szigorlaton azt a Malthust kérdezték. Majd megbuktam, mert útáltam. Pedig igaza volt. Nem ülhet mindenki terített asztalhoz. Azt a helyet a „Tischlein deck' dich“ mellett ki kell verekednetek. Még pedig ott túl... Mondd meg édes jó apádnak: nektek mindent...

Csöngetett. Az altiszt összecsapta kitaposott cipőit. A kegyelmes néhány köteg íratra mutatott szó nélkül. A fiú meghajolt és hátrált. A nagyúr belekarolt és barátságosan kísérte az ajtóig, de úgy szorongatta kezét, mintha kifelé nyomná az ajtón.

Az előszobában Lázár László kinyitotta cigarettatárcáját és az öreg magyar kezébe dugta az egész csomó Cercle de Bosphore-t.

— Köszönöm, kedves jó földim. Isten áldja meg.

Az öreg lecsapta az iratokat és a cigarettákat sapkája alá rejtette a fején.

— Tyüh! A kegyelmes úr is ilyet szí... Most legalább is tizenöt vasárnapon egyet-egyet elpipálok odahaza. Az aszszony azt mondja majd: már te is miniszter löttél, vén Vince!? — Itt közelben nem merném elszívni. Azt hinnék, csentem. Dézsmáltam. Alássan köszönöm.

A fiú leballagott. Az Üri utcán kezdtek az árnyékok nyúlani. Hazament a kis szállóba. Megírta az első beszámolót — haza.

Édes jó apám!

A régi mesékben — talán néhai való Tóth Béla valamelyik könyvében olvastam a szűzről, akit a komáromi várba faragott a névtelen szobrász márványkőből. Ez a márvány-szűz a támadók felé fügét mutatott. A tréfás kedvű deákos poéta ezt a felírást vésette alája: NEC ARTE, NEC MARTE. Azt is olvastam, ezt a gögös márványszűzet sohasem látta senki. Mintha nem is a képfaragó formálta volna, hanem csak a mesemondó képzelet.

Én meg azt mondom, ezzel a derék szűzzel (talán azóta asszony lett belőle ...) ma mégis minden fiatal magyar találkozik. Csakhogy nem a komáromi várban, hanem minden bokorban... Nem is márványkőből vagy, hanem valahogyan láthatatlanul összeáll a mi életünk fluidumából; utánunk lopakodik, elénk áll, mindenkor utunkat állja és mutatja a fügét... Többé nem katonai személyiség, hanem polgári személy, még csak nem is markotányos. Nem csak háborúban virtuskodik és nem csak a Mars mellett futja büszke karrierjét... Ez a derék szűz polgári személy lett. Igazi neve: jövő...

Valamint az ifjak hozzá akarnak férközni, tüstént fügét mutat. Nekem is úton-útfélen fügét mutat, hiába ostromlom, akár a tradíció sújtásos mentéjében, — akár diplomáim pergament (ma már csak papiros) tankjával, — akár a tisztesség bátorságával, a szerénység vagy a túlradó öntudat, a reális készség vagy irreális ígéretek cselvetéseivel. Eddig bizony mindenütt fügét mutatott: NEC ARTE, NEC MARTE!

Apám! Nem tudok az a fiatalember lenni, aki egyszerűen lerázza a ma gondját azzal: no majd holnap megvirrad, hiszem van még vagy 10—15.000 holnapom, ha Isten is úgy akarja. Nem, én fordítva érzem; azt hiszem, a dologtalan fiatal ember hamarabb vénül, mint az, akinek már hetven-nyolvan esztendő nyomja a vállát.

Édes jó Apám, — tudom, hogy azt fogod írni: bátorság, fiam. Mindíg melletted, veled, érted! Sokszor olvastam már ezt. De azért írv legalább ennyit, mert ennyire szükségem van. Végtelen szeretettel

hálás fiad.

U. i. Ne írj érdeemben kegyelmes és méltóságos uraknak. Nem bírom, ha a Te leveleidet úgy kezelik, mint a mutatószámokat és előfizetési csekkeket. Ördögbe is! Inkább engem dobjanak ki százszor, mint a Te áldott kezéd egyetlen betűjét vessék a papírkosárba. Ezt nem bírom. Bánt. Meg azután — apám — szeretnék nem csak az apám fia lenni, hanem önmagamnak — őse! Az, aki megalapítja a dinasztíát... De azért várom két szavadat: „bátorság, fiam“. Szükségem van erre. Nem mindig a legkifogástalanabb aszszony a legértékesebb. Sőt! Most flörtöt kezdek a legszeszélyesebbikkel: a véletlennel. Madame Hasard! talán érdekessé válik nekem is. Még egyszer ölel szerető

(ma különösen kicsiny) nagy fiad.

Az öregedő Lázár kétszer olvasta a levelet. Leírta az olcsó, kockás papírra: „Édes fiam, bátorság. Melletted, veled, érted. Végtelenül szerető apád.“ Alighogy leadta a levelet a szomszédos kis postaházban, gondosan megkérdezte, mikor továbbítják. Aztán újra írt a posta átkozottan kicsorbult tollával. Távíratot. „Bátorság, fiam!“ Áthúzta. A régi vers zümmögött fülébe; leírta: „ne félj fiam, csak előre!“ Ezt a kis papírszeletet is összemorzsolta. Hiszen így talán nem is továbbítaná a posta a távíratot. Félreértének; valami rohamra gondolnának azok a derék cenzorok, rohamra, melyben megy a honvéd, áll a hadnagy... Újra leírta: „bátorság, fiam.“ Hogyha a fiúnak szüksége van erre a két szóra, érje el mihamarabb, — csak ne későn jusson el hozzá...

Lázár László úgy cselekedett, ahogy édesapja megírta neki. Hogy ha ez a kis ország nem tud kenyeret adni, hanem csak szegényes vendéglátó gazda, — más földhöz kell fordulni. Végig kullogott a Szabadságtéren az egyik túldíszített bérpalota kacskaringós rácsú kapujáig. Igen, úgy mondták neki: délután öt órakor fogad Rózsa kormányfőtanácsos, ki gyáraiban a mérnökök egész zászlóalját foglalkoztatja. Bóbitás szobalány nyitott neki ajtót és betessékelte az óriási szalónba. A leány fölhúzta a redőket, melyek kizárták a nyári forróságot. A szobában elég hűvös is volt, de nehéz múzeumi levegő; itt-ott molyok nyomozták, hová

is tehették azokat a jóízű perzsaszőnyegeket. Lázár László bámulta a túl sok antik bútort. Valahogyan túlságosan sokan voltak és sokfélék, mint a békekongresszusok kiküldöttei. Csöndes bútorok, de nem együtt növekedtek fel és ezért nem is férnek össze. Úgy érzik magukat e szép régi darabok, mintha valahol a zálogházban találkoznának. A pompás empire-secretaire éppen most susog át a Louis-Quinze karosszékhez:

— Hogy kerültél ide, te Capet-fajzat?

— Ugyan-ugyan! csak ne olyan gögösen, te — te Rómát utánzó parvenü Bonaparte...

— Nana! az én gazdáim előbb a zsidói grófok voltak!

— Hát még mit! Az én gazdám meg a baracskai gróf...

— Fájdalom, hogy gazdám a vagyontöbbletbe küldött. Juj, martir vagyok. Az ár, amit értem fizetett ez a kontár, nem mentett meg egy gombot sem a grófi koronából. Bizony kilenc helyett már csak 8 vagy 7 gombja maradt... Még ha gyűjtő vett volna meg...

— Hm, engem meg ingyen vittek el az én kastélyomból. Hangos Adolf népbiztos cipelt magával...

— Hát én még bosszút állok új gazdámon, ezen az üresfejű senkin. Észrevétlenül kifecsemlétem egyik lábamat. Éppen, mikor rám telepszik.

A secretaire egyet pattant a hőségben:

— Nos, az igaz, hogy előző uram feje sem volt nagyon túlsúfolt. Ezt én, mint secretaire legjobban tudom. De mégis bosszút állok: egyszerűen nem nyitom a záramat. Ne tudjon hozzáférni rejteklülkémhez, hol dugott devizákat tartogat...

Ezt a néma beszélgetést éppen csak Lázár László hallotta. Hirtelen keserű mosollyal nézett föl a falra, honnan a háziúr képe nézett rá vissza meggyszínű díszmagyarban. A kormányfőtanácsos, a méltóságos úr... Nem tehetett arról, hogy keserves hangulatában és a trópusi melegben furcsa gondolatok hajszolták egymást fájó fejében. Most arra kellett gondolnia, hogy például az indiánoknak sohasem jutott eszébe, hogy skót szoknyát öltsenek... Viszont az indiánok tolldíszét sem rakta magára az Alaszkába vetődött kozák... Nem tették, egyszerűen mert tudták; nem illik nekik. Rózsa

Gábor ő méltósága nem tudja, hogy az a boglár meg az a kócsag neki sehogysem illik...

Alig ült pár percig a szalónban, a bőbitás szobalány kerek kis asztalt gurított be, roskadásig megrakva sós süteménnyel, likőrös palackokkal, válogatott szívnivalóval. Az asztalka mögött ott termett maga a házigazda. A szobaszínű ember kezeit dörzsölte, — fakó ábrázatáról törölgette a verejtékcseppeket. A fiú meg érezte markában azt a forró, húsos, nedves kezét. Legjobb szeretett volna sarkon fordulni és szó nélkül odább állani, — még ha mindjárt háborodottnak tartanák is.

— Szervusz, édes jó fiam. Megengeded, úgye, nagyságos és nemzeti fiatal uram, hogy így szólítsalak, — legdrágább osztálytársam fiát! Hja, azokat a zürichi egyetemi esztendőket sohasem tudom elfelejteni. Soha. Micsoda szolid fiú volt a papa... És mi van neki a szolidáságból? Én bizony lump voltam. És mi van nekem a lumpolásból? Legalább az, ami volt. Na ne bámulj úgy magad elé, mintha egyenes ükunokája volnál Szent Alajosnak... Tessék, egy kis harapni való. Fájdalom, szegényes, de nincs otthon az asszony. Trouvilleben van. Nem, meg sem néztem a levelezőlapját, — talán Deauville-ből jött... Mártogatja magát a tengerben, míg én itt robotolok. Ez már a férfi sorsa. Robot az asszonyért? gavallér azt mondja: Frauendienst... Meg a szalmaözvegység sem utolsó dolog. Akad egy-egy helyes kis vígasztaló... Mi férfiak értjük egymást...

A fiú nézett, valamerre a semmibe. A házigazda is észbe kapott, hogy talán ez a fiatal ember még sem azért van itt, hogy a szalmaözvegység himnuszát hallgassa meg. Gyorsan át is nyergelt.

— Hogy vagytok egyébként? — Hogy és mint?

— Lassan.

— Hja, értem. Nem szeretek erről az országos bajról beszélni. Fáj. De mit beszéljek róla? Hát én okoztam? Hát nem. Értem. A business-man eszének gyorsan kell járni. Te itt akarsz elhelyezkedni. Az őshazában. Úgye, kitaláltam. Türelem. Egyszer lent. Aztán fent. Kezdetben kicsit sokat lent. Az élet nem egyenletes hinta. M. p. — Ez nem azt jelenti: manu propria, — hanem röviden azt: man probiert.

A fiú rákvörös arccal dadogta:

— Éppen ebben a járatban vagyok. Próbálgatok...

— Hja, olyan időket élünk, hogy az ember csak a régi jó anekdótát alkalmazhatja: ha van még valamid, írasd át a feleségedre. Für alle Fülle! Neked van jövőd. Írasd át a jövődet feleségedre. Jó partie — ez a leggyorsabb elhelyezkedés.

Lázár László lehorgasztotta helyes barna fejét.

— Még állásom sincs; csak nem álmodhatom házi tűzhelyről.

— Fiú, ez özönvíz előtti elv. Meg kell fordítani; — mindent meg kell fordítani, akkor minden sikerül. Előbb az aszszony, aztán jön vele hozomány, szerencse, nexus, konjunktura. Lásd, nekem is van fiam. Az Andor. Kár, hogy nem ismerkedtek meg, mert ő meg valahol Ostende-ban nyaral, Ostendeben a Westend-Hotelban... Nagyszerű fiú. Már négy éves korában zseni volt. Mikor sétálni mentünk, az Andrassy-úton, mindig rátalált a házra, hol irodánk van. A számokat még nem tudta olvasni, de számolta már a házakat... Nagyszerű fiú... A reált végezte. Roppant szimpatikus szó, ez a „reál“... Öt nyelvet beszél, de perfekt... Ma már vezér. No, nem a hét közül, hanem az öt közül. Öt igazgatója van annak a banknak. Hát ő átíratta jövőjét a feleségére. Bájos asszony. Meg is nyerte a szépségversenyt. No, nem ő, hanem a kutyusa...

A fiú fölállt. Menni készült.

— Sietsz? Tudom, sok utad van. Nem tartóztatlak, fiam. Sok üdv, odahaza. Majd ha megüresedik valamelyik mérnöki állás gyáramban, tüstént írok. Express. Ha akkorra magadnak még nincs gyárad, jöhetsz hozzám. Mindig sokan vannak előjegyezve... Szervusz.

A fiatal ember örült, hogy künt van. A lépcsőn támo-lyogva ment le. Hát ez az élet kezdete? A Szabadság-téren megállt egy pár pillanatra; rettenetesen fáradtnak érezte magát. Nézegette a sivalkodó gyerekeket, hogy ugrálnak féllábbal a gyepre és vissza, mikor megjelenik valamelyik utcában a rendőr. Istenem, mi hajtja ezeket a gyerekeket arra, ami nem szabad? Mi az a titkos gyönyörűség, hogy nem szabad?... Mi és mi? Valami benne is megszólalt: Tégy te is valamit, amit nem szabad. Boldogulni fogsz...

Lerázta ezt a gondolatot. A válláról lepeckelte a porszemeket, melyeket valami nyitott ablakból sepertek fekete kabátjára, s úgy érezte, hogy most lelkéről is lepeckelte a gondolatokat, melyeket ma azok sepertek rá, akiknél megfordult. Homlokához kapott: igen, el kell mennie Cserey Lacihoz. Az is földi. Szegény ördög. A télen jött haza Párizsból, hol nagy nyomorúságban elvégezte a Sorbonnet. Úgy látszik, ő már elhelyezkedett. Talán tud tanácsot adni. Kortárs is, bajtárs is — földi! Ez a fiú vele érez. Nem a jólakotthoz kell fordulni, hanem azokhoz, akiknek ugyanaz fáj, ami neked sajdul... Az első villamossal kiment az Aradi utcába. Barátságatlan nagy bérház. Nem tatarozták vagy tíz éve. A kapu előtt ingujjban rozoga széken hűsöl a házmester. Az udvaron féllábú ember harmonikázik és a kísérő siheder rekedten énekel a Maricza grófnő fülbemászó dalai-ból. A házmester nagy, otromba állával felé bök. Érti a kérdést:

— Dr. Cserey László urat keresem...

— Udvarban jobbra. Harmadik emelet. Talán éppen ott-hon is van.

A konyhaszagú lépcsőn fölbaktat a harmadik emeletre, mely a magas földszinttel és a félemelettel beillik ötödik emeletnek is. Az ajtón még sárgaréz lemez a jobb időkből: özv. Pogrányi Endréné. Alatta olcsó kis névjegy: Dr. Cserey László. Csönget. Töpörödött, jobb napokat látott úri asszony nyit ajtót, félve, mintha minden jövevény betörő vagy végrehajtó volna.

— Dr. Csereyt keresem.

Szó nélkül mutat az egyik ajtóra.

Szűk, sötét szoba. Valamikor, kevésbé szociális időkben cselédszoba lehetett. Ma, a szociális időkben, jó valami derék intellektuelnek.

A két fiú farkasszemet nézett egymással. Azután össze-ölelkeztek. Az alatt, míg némán egymás szemébe bámultak, csak elsüllyedett remények, új kétségek, átaggódott tegnapiak, küzdelmes holnapok kavarogtak pillantásuk találkozásában.

— Isten hozott, Laci. Isten hozott haza Párizsból. Te már elégedett ember vagy. A helyeden ülsz. Most sajnálom, hogy nem vagyok én is valamiféle doktor... Azzal

az ember bejut valami íróasztal mellé, valami katedra mögé, vagy valami betegágy lábához. De gépészmérnöki diplomámmal befűthetek. Adj tanácsot... Te már végigjártad a kálváriát...

Cserey összehúzta homlokán összenőtt szemöldökét és bánatos jósággal mosolygott.

— Hogyne — látod, miféle hivatalom van. — Nagy úr vagyok, nagy lakásban... Íme, itt az írószobám. Rámutatott a könyvekkel megrakott, kopott asztalra, melyen egy félvét sem lehetett volna a sok írás és könyv miatt kiteríteni. — Ez meg itt a fogadószobám. — S rámutatott az egy szál székre. — Nos, ez itt a könyvtárszobám. — S rámutatott a vastag Sachs-Villatte szótárra, mely szűk kuckójáról leugrott az asztal alá. — Van nekem még előszobám is, hol várja parancsaimat altisztem, a jó néni angórája, — van előszobám, ahol reszket a nagyközönség, hogy bejuthasson a lelkem fülkéibe... Na és van már talán csinos párom is. kinek lágy keze meglátszik mindezen. — És egyik ujjával nagy szívet rajzolt az asztal szélére lerakódott porba. —

— Egyelőre itt a Dame de représentation — a jó öreg Pogrányiné. Oroszországban az ilyen dámát legalább is a forradalom nagyanyjának szokták hívni, — ő meg itt a szegénységnek és a rendnek dédanyja. Vigyáz rám, hogy el ne lopjanak — na, legfeljebb valami nő lopna el, másnak nem igen kellek...

— Laci, istenadta jó kedved van.

— Van. Hát még milyen volt, amikor hazajöttem.

— Hát te ujjongtál, vagy szenvedtél, mikor hazaéretél a kis Magyarországra?

— Pajtás, szenvedtem. Senkinek sem mondtam el. Leírtam. A fiókjában kotorászott és gépelt kutyanelveket szedett elő. — Tudod, mit... Nekem még egy kis kenyeret kell sütnöm holnapra a nyomorúságból, valamit még be kell fejezmem. Csak úgy félóra... Az alatt olvasd el szépen... Addig dolgozom.

A másik fiú az ablakhoz állt és hozzá látott.

Cserey Laci még az íróasztaltól odaszólt:

— Egykettőre kész leszek. Money is time... Ki akarsz javítani? Nincs igazad. Úgy van jól: a pénz idő. Vagyis minden garas rengeteg időbe kerül. Olvasd sorsomat.

Neked lesz kellemes. Először is ebben a cudar fülledt melegben lehűt, mert hóról, sok hóról vagyon szó a cikkben. Másodszer megnyugtat, mert az unalmasan szomorú vagy szomorúan unalmas dolgok mindig megnyugtadják az idegeket. Örülünk, hogy másnak nálunk rosszabb sora volt — és únjuk a mások sorsát, mert csak a magunké érdekel...
Olvasd.

A Lázár-fiú engedelmesen olvasta:

„Éjféli mise két vonat között.

A vonat tompán zakatolt tova a csöndes téli éjszakába.

A harmadik osztály összekarcolt, szürkére koptatott, olajpecsétetes fapadkáján a sarokban húzódott az egyetlen utas. Karácsony estéjén csak az utazik, akinek okvetlenül kell utaznia. A nagy, üres szakaszban a széngáz és a hideg dohányfüst vetélkedtek egymással, melyikük a győztes. A fűtés fogyott — a világítás pislogott. Az utas megrázkódott, ahogy kibámult a beködösödött ablakon. Nézegette, hogyan fonódnak aranyszálakká az összevissza száguldó, lemaradó szikrák, hogyan szövődnek ezüst fonalakká a táncos, versengő hópelyhek. Ilyen aranyfüst meg eféle angyalhaj lengedez ma a karácsonyfákon... Nézte, hogyan futnak és hogyan tűnnek el a kivilágított vagonablakok levetődő négyszögei a derengő magyar hómezőkön. Minden futó kis fény-négyszög az elsiető ifjúság egy-egy tűnő álma. Megvillan. Csak egy ezredpercre lehet rajta bepillantani. Azután odább szalad; nem marad nyomán más, mint az egyenletesen összefújt hó, a dermedés. Hej, de messze van még a termés áldása!

Az ajtó nagyot csattant. A kalauz letopogta óriás csizmáiról a havat és széles báránybőrsüvege alól párafelhőket fújt. Jobbra fordult, balra fordult; a mellén lógó lámpa egy-egy futó sugarat vetett az üres padokra, hogy itt-ott sárgábbaknak látszottak; a kis fénysávokban összebogozódtak a karcok és foltok, mint az arab írás. A jó ember az utasokat kereste, azután nagy hangon szólt az egyetlen utashoz:

— Na, jó két órát késünk. Azért az éjféli misére beérünk magyar Komáromba... Fáznak, akik várnak. Hja, ez a hó... De legalább röndén van: a kis Jézus fehér karácsonyt hozott...

A csöndes utas belső zsebeiben keresgélt. Karácsony este! Valamit csak kell adni ennek a másik jó embernek... Kihúzta vascigarettatárcáját és a vasutas felé tartotta:

— Vegyen vagy egy marékka. Jó lesz a kis tűz ebben a hidegben. Ez még angol dohány. Ilyet talán mifelénk még nem is szítt...

A marcona ember előbb végigsimította jégcsapos, deres bajuszát, mintahogy jó korty előtt szokás. Összedörzsölte két markát, mint aki tiszta kézzel akar az adományhoz nyulni. Hármat vett. Elrejtette prémes süvege bélésébe és katonásan szalutált. Tisztesen.

— Isten fizesse meg. Ilyet mifelénk csak az Esterházy herceg szí, ha a doktora el nem tiltotta tőle...

— Kedves jó atyámfia, van-e családja?

— Van. Otthon Pannonhalmán. Akkora lehet a fiú, mint a fiatal úr. A Bencéseknél van. Barát lesz. Tudós ember. Derék ember. Magyar ember.

— Hát papnak nevelné? Szép. De jobban kellene örülni hangos unokáknak! Ma nagy szükség van, nemcsak egy jó magyarra, hanem sokra, igen sokra...

A vasutas elkomorodott és megvakarta tarkóját.

— Ugy van. Igazság. De csak a papnak jó. Akár nagy az ország, akár kicsiny az ország, Isten országa mindig létszen. Hát Isten országában fölruházzák a mezők liliomát is... Hát már azért is így kell lenni... Meg aztán kár a fiúkért. Minek volnának?! Vannak, csak vannak, aztán egyszerre nincsenek. Hát kérem, mi is öten voltunk. Bódi bátyám az első héten ott maradt Lemberg alatt. A Jóskának nyoma veszett valami kis bukovinai erdőben. Hová vitte a forgószél, Isten a megmondhatója. Se híre, se hamva. A Ferenc, az Doberdón maradt. Az Imre öcsém legtávolabb húzta Krasnojarskban. Talán ő kínlódott legtöbbit, mert a honvágy gonoszabb, mint a kegyelmes gránát. Nekem, — hála az Úrnak —, csak a tudómet lötték keresztül. Kicsit érzem a hideget, ott ahol talált. Itt, ni... Hát minek a sok gyerek? Vannak, aztán egyszerre nincsenek. Köszönöm! Ez finom! Karácsony estéjén! Ilyet csak az Esterházy herceg szíhat... Minden jókat a fiatal úrnak!

A bőbeszédűnek indult ember egyszerre elnémult. Nagy párát fújt a barátságtalan szakaszba. A fiatal utas meg le-

horgasztotta fejét. Már-már igazat adott a másiknak. Majd hirtelen kedvesen bízatta:

— Ejnye, mégis csak jó volna a karácsonyfa alatt, újongó gyerekek, unokák között.

A másik lehajtott fővel állott, mint a bűnös ember. Arcáról kezére hullott egy csöpp víz. Az olvadó hó bozontos kucsmájáról, vagy talán valami a szeméből. Ő tudná mondani, fagyos volt-e, meleg volt-e? Nagy idő után szólt:

— Lehet. Engem nem vár senki. Az asszonyt megölte a szárazbetegség, míg én odakünt voltam. Így nem maradt, ki a fiamat gondozná. Csak a barátok... A főnök úr is tudja, hogy engem nem vár senki. Ezért osztottak be ma estére. A családosok maradjanak otthon. De Szilveszterkor szabad vagyok. Akkor mondja a fiam az első misét... Ott leszek. Imádkozunk valakiért és valamiért... Azért, akire vagy amire most a fiatal úr is gondol...

Szalutált. Az ajtó nagyot csattant. A vasút mellett apró világosság rohant el. Magános őrház. A jégvirágos ablak ragyogása, akármilyen sebtében tűnt is el a feketés-szürke éjszakába, a fehér sötétségben fényesebb volt, mint máskor. Talán odabent még égett a karácsonyfa.

A fiatal ember a sarokba símult; föltúrte gallérját és maga elé nézett. Álmatlan álomban.

A vonat egyet-kettőt zökkent és akadozott. Világosság derengett át a túlsó partról. Ott van Komárom, a márványszűz városa, — Timár Mihály városa — Klapka városa. Jókaié. Igen, a mesék városa, kicsiben aféle magyar Damaszkusz... Hol van Komárom? de elment tőlünk... Furcsa, hogy városok is elmehetnek...

A Bencés-templom tornya biztos, kecses vonalakkal szökött ki az éjjeli szürkéségből. Meg is kondult a harangja: Gloria in excelsis Deo... Igen, így latinul mormolta a szépszavú érc, — ahogy hozzálátott, keményen, — azután ölelkező hanggal egyre szelídebben. A gloria még nagy, komoly hírmondás, — tompa kondulás volt. A többi már csupa meghittség, megadásteljes bizalom ékes bon-gása.

Az utas kiugrott az elhagyott állomáson, észre sem vette, hogy a kapus azt mormolja feléje: Boldog karácsonyt kí-

vánok! Egyenesen a kis kápolnához tartott. Ő taposta az első utat a két arasznyi hóba. Mintha azért vájná, sulykolná sarkával egyre mélyebbre, hogy visszataláljon ide az állomásra... Tudta, miért, merre tartott. A kistemplom előtt öregedő ember állott. Süvege alól kigöndörödött a fehérség. A fehér fürtök. Dehogy, talán csak ezüstös hó-pelyhek szövődtek hajába... Mellette a didergő, a gyászfátyolos, a törékeny asszony. Emberpár, aki már csak a mult időben beszél. Átjöttek túlról. Onnét a Bencések templomának szomszédságából. Átjöttek a hófúvást át-eresztő, a széllel együtt sipító Dunahídon éjféli misére, a magyar földre. Átjöttek, hogy együtt imádkozzanak azzal, aki hazatért Párizsból és ezt a Dunahidat talán soha többé végig nem járhatja, akár ezüstös hó, akár aranyos napsugarak táncolnának előtte.

A fiú odaugrott az öregedő emberpár közé és szétválasztotta őket, hogy önmagával annál szorosabbra kösse össze. Belekarolt az édesanyába, belekarolt az édesapába és hallgatták az éjféli harangszót... Világosság... Tömjén... Áhitatos emberek... Milyen jó ez, szép ez a hóiharban, a nagy elszakítottságban... Jó és szép. Ha nem volna meg már az emberi lelkekben, új Megváltónak kellene jönnie, hogy elhozza mindezt magával a szegény embereknek...

Havazott. Tovább havazott. A kis templom ablakaiban a világosság lassan aludni ment. A három fekete árnyék lassan vájkált a kitaposott hóban az állomás felé. A férfi hallgatott, csak zihált és a torkát köszörülte. De hallgatott: nem tudott megbírkózni azzal, amit mondani akart. Az asszony, aki száraz szemmel sírt, kimondta:

— Én édes jó fiam, hát hozzánk már nem jöhetsz?

— Nem édesanyám. Én Párizsban cikketek írtam ezekért a magyarokért, bár én tulsó magyar vagyok... Most nem. Majd talán egyszer. Ha fű nőtt írásaim fölött...

Az öreg ember mormogott; elmorogta azt a régi verset, mely most hirtelen fülébe, ajkára tolult:

— Ha fű kizöldül ó sírhanton...

— S veled mi lesz, én édes fiam...

— Velem? Vagyok, kisanyám. Leszek is, kisanyám.

— Hát mi már nem leszünk...

Hallgattak. Az állomáson csak a közeledő január búcsúzott a decembertől. Szemben a tulsó parton a Bencések tornya átnézett, igazán nézett, valahogyan kedvesen, megértően, mintha értené azt a három embert, aki ott búcsúzik a sívár állomáson, a másik partokon.

Az alvó állomáson fölébredt egyik lámpa. Az asszony motozott ruhájában. Apró borítékot húzott elő.

— Fiam, ebben a kis levélkében van húsz dollár. Ennyit tudtam összeszedni a vásárosoktól, kiknek Amerikában van atyafiságuk. Azt mondják, ez a pénz mindenütt jó, mindig jó. Talán neked is jó lesz, valami szűk órában. Isten óvjon...

A férfi lesütötte szemét, mintha szégyenkezne, hogy nem ő adhatta azt a húsz dollárt. Szégyenkezett, hiszen 1919 óta nem kapott egy fillér nyugdíjat sem...

A kalauz végigcammogott a feketén álmodó két vagon előtt, melyek közül az egyik, a második osztály, teljesen sötét maradt. Harsogva jelentette, mintha igen sok utas volna: Tessék beszállani... Tata—Tóváros—Bicske—Budapest felé... A fiú fölugrott. Az asszony, mikor még egyszer arcához lehajolt, kis keresztet rajzolt a homlokára. Még egy kis csomagot húzott ki behavazott kendője alól:

— Én sütöttem. Mindíg szeretted a mákoskalácsot... Jaj, csak meg ne csúszszál. Ki ne hajolj. Vigyázz magadra...

A férfi hallgatott, szégyenkezett, mintha valami nagy felelősség nyomta volna. Ő is kezelt, de annyira szorította azt a másik, fiatal kezét, hogy szinte fájt. Talán mind a két kéznek. Egyiknek az erőlködés, a másiknak a szorítás. Mindkét kéz remegett...

Sustorogva tódult ki a gőz. A két vagon — az egyetlen utassal — összekoccant, mintha az üres menni akarna, a másik még maradna. Egyszerre kisebbedő, vörös félszemű négyszög lett belőlük. Az állomás egyetlen lámpája is aludni ment.

Igy ért haza 1924-ben a magyar fiú, ki nem mehetett haza...

Az öregedő emberpár is ment a nagy hídra — és nem tudott többé igazán hazaérni, mert a fiuk tovább ment. A hídon a határőr vacogva nézett a papirokba, melyekre

rávilágított villamos zseblámpájával. Haragudott, hogy ki kell neki jönni a fűtött házikóból, mert két ember éjfél misére ment a másik partra. Senkisémet kívánt a másíknak boldog karácsonyt.“

Lázár lehajtotta az írásokat. Halkan kérdezte:

— Megjelent valahol?

— Ugyan dehogy. A szerkesztők azt mondják, hogy lehet ilyen szentimentális dolgokat firkálni. Írjak szenzációkat, akár igaz, akár nem. Akik olvasnak, azoknak únos-úntig elég volt a búsmagyarkodásból.

— Hát mit írsz?

— Én, pajtás, mindent. Már úgy beszélhetnék, mint a vörös Józsi bácsi, az öreg iktató a törvénszéken. Mikor már félórát szónokolt neki a pesti ember, hogy rendelje meg havi részletre a műveltség könyvtárát, olcsó, csak húsz kötet, az öreg kidomborította homorú mellét. — Mit, az ilyen remekmű csak húsz kötet? Lássá, én magam nagyobb író vagyok, én már összeírtam negyvenet... Rámutatott a negyven kopott sarkú, lefogdosott foliánsra, melyet negyven év alatt ő iktatott tele... Hát én így írok, délelőtt egy magyar egyesületben — mert van ám egyesületünk, annyi, mint az ebkapor, — adminisztrálok. Nálunk mindenki, aki valamiben vezér akar lenni, együletet csinál, hogy legyen, aki őt ünnepli, mint mondják: a nevét forgalomba hozza, míg elkopik, vagy kicsorbul, t. i. a név...

— És ez az egész elhelyezkedésed? A Sorbonne diplomájával? négy-öt nyelv tudásával?

— Ohó, — még cikketeket is írok. Ezekért elég jól fizetnek.

— Miről? a magyar bajokról? aktuális dolgokról?

— Ugyan — ki olvas magyar dolgot? Párizsról írok. Igen, azt már olvassák és éppen ezért kapok érte valamicskét. Itt mindenki ott álmodozik, a Mont-Parnasse-on, a Montmartre-en. Mindenkinek a Gar de l'Esten beköszönt az ősz, — Ady Endre óta... Erről a nagyszerű, kedves, gyűlöletes városról, mely a magyart is boche-nak nevezi és lenézi, mely benefice-ből él, mely mégis örökké vonz, míg kíméletlenül az élet guillotinja alá fekteti reménységeidet, sohasem lehet annyit írni, hogy ki ne nyomtatnák. Ebből telik

zsebpénzre. Amit ott a Sorbonne-on tanultam, annak majd csak később veszem hasznát. Jó későn. Majd akkor, ha már a Révai Lexikon pótkötete megírja rólam: született Komáromban. Tanulmányait Párizsban végezte. Majd csak akkor... Akkor, ha már jó öregeimnek legalább sikerest formájában vissza bírtam téríteni, amibe nekik az a Sorbonne került...

— Istenem! — és én még tőled akartam tanácsot kérni..

— Csak tanácsot? Te, szerénytelen! Ha még pénzt kérnél, azt könnyen adnék. Az a húsz dollárom karácsonyról még megvan érintetlenül. Kell? Szívesen. Ott tartom a Károlyi Gáspár-féle bibliában. Ott a jó Pogrányi néni sem találja meg. Mert ő ilyen eretnek-bibliához nem nyul. De tanácsot adni, az más. Várj. Majd hangosan gondolkodom. Ez jó rendszer. Néma gondolkozással az ember csak Kant vagy Leibnitz lehet. De hangos gondolkozással mindig fején találjuk az élet különböző szögeit...

— Hm, hát gépészmérnök vagy. Tudsz franciául? Hogyne. Jó. Az egyik külföldi követség jó belföldi soffört keres. Allj bé oda.

— Mérnöki... oklevéllel...?

— Hát mivel? — talán nagytokével... Azt hiszed minden ember a miniszterségen kezd? Amerikában a rikkan-csok, a liftesek és más effélék a jövő nagyjai...

— Majd később... szememre vetik, hogy borraivalót kaptam...

— Mondd meg nekik, hogy ők is kaptak. Csak nem aprópénzt, hanem nagy bankót — és „remunerációnak“ nevezték. Adj te is előkelőbb nevet annak a terrorista pénznek. Hívd „benefice“-nek. És most beszéljünk pestiesen, — utálatosan, de üzleti szóval: beszálpsz?

— Be. Isten nevében.

— Bravó. Előre jutsz. Előre csak az megy, aki nem Cunc-tator. Autószámod 137. Könnyű megjegyezni. Egy az Isten. Három a magyar igazság. Heten vagyunk, mint a gonoszok...

Összeölelkeztek.

A Lázár fiú hazamenet betért a postára. Táviratot írt: „Apám, elhelyezkedtem“.

ELKALLÓDÁS

Odakünt ijesztgetett az esztendő kísértete, a november, mely szürke arcával, vértelenül jár körül a világban. Percenként permetezett valami a magasságokból, ami már nem vízgyöngy, de még nem hó, még nem is szemes eső, hanem az életnek valami nagy átalakulása, mint a kis lárva, mely már nem sejt, de még nem is lepke. Az égbolt, a szép, a nagy, a legnemesebb valami, most csak kúsza fej, melyben kiegyensúlyozatlan gondolatok forronganak. Alig szabadul ki belőle reménységekkel, tisztasággal ékes, apró kék folt, máris szomszédságából rákúszalódik a fakó felhőgomolyag, melyről még senkisé sejt, áldott őszi eső lesz-e belőle, vagy csak vizenyős köd, vagy már deret hullajtó téli herold árnyéka, kinek nagy sírása szomorúságot vet az ugaron. Az utcáról behallatszott az arra döcögő subások szűkszavú beszéde és lomha lépése. Csizmájuk cuppant a feneketlen sárban. Maguk az emberek pedig hasonlítani kezdtek gulyáik kolomposához, mely ingoványon vezeti át szarvas bajtársait és térdig feketélő harisnyát húz a sárból.

Ez a vértelen kísértet, a november, lopakodva jár körül a világban. Valahogyan összereteli az embereket, közelebb egymáshoz. Egytestvérré neveli őket, mert mindenki fél egyedül — novembertől, mely ősznek kultúrátlan, télnek még erőtlen, életnek öregedés, halálnak élni akarás. A temetők hónapja. Jó volna most átmenni valakihez, egypár szót váltani időről — időkről. De hát kihez? A falun túli udvarház csukott zsalukkal vacog a lombtalan parkban. A földesúr elment, sem nem földes többé sem nem úr. A földet rég átvette a kommiszáros. Amit meghagyott, azt elkótyavetyélte maga a gazda, hogy túlhan élje el a gurulóvá vált ősi rögöt. Megszökött innen ez a dezertőr, megszökött a föld nagy fegyelméből, a porszemek nagy csatájából. A Templom-utcában lakott valami mérnökféle. Vállalkozott, deszkát fűrészeltetett, téglát égetett, betönt kevert valami-kor: szóval épített. Ma már nem épít. A határ úgy lemetsette tőle a piacot, mint ahogy néha a rossz kapcsoláskor ketté szakad a vonat. A masina még szalad tovább, de a kocsik megállnak a nyílt pályán és nincs tovább, ha nem

jön értük új gép... Úgy hírlík, a mérnök bukott ember. Valahol állást keres, majd számadásokat vizsgál, vagy valami nagy cég nevében árusít, kilincsel, építés helyett. Hogy élni tudjon.

Lázár végigbotorkált a cuppanó sáron. Keresett valakit, egypár szóra. Bekopogott a sívár tornácon.

— Adjon Isten jó napot, Muzslay uram. Nem zavarom ebben a borongós időben? Úgy szeretnék valakivel beszélni... Én gépésszmérnök vagyok. Legalább szakmabeli dolgokról szólhatnánk, hogy az ember valahogy elfelejtse. kivé, mivé lett...

— Kedves, jó Lázár uram, engem nem lehet zavarni, mert nincs semmi dolgom. Sohasem hittem, hogy valaha ilyen nagy úr leszek, már ami a dologtalanságot illeti. Az igaz, hogy néhai mesésszájú Jókainkkal elmondhatom: nem adom száz forintért, hogy semmim sincsen. Egy hét mulva köd előttem, köd utánam. Voltam. Elmegyek erről a vidékről, pedig hozzánöttem. Hej, a szülőföld az csak más föld, másabb minden másnál. Bajtársam, lehet százezer. Barátom, akármilyen ritkaság számba megy ez a kihalófélben levő fajta, lehet egy-kettő, talán öt-hat is. De édesanyja meg szülőföldje csak egy vagyon ennek a szegény földi embernek...

— De kár, hogy elhagy bennünket. Merre?

Muzslay bal felé intett fejével.

— Át.

— Át? — és mit kezd odaát?

A másik keresgélt asztalán. Kiemelt a sok frás, tekercs, vázrajz közül pompás prospektust. Német hirdetés volt, de Angliában nyomták. Krétázott papíron, éles kék betűkkel. Lázár megdöbbsent; olvasta a kiáltó címet: Lazar's Motors. Így. Ékezet nélkül. Akaratlanul egyet fordult. Talán a halott ember fordul meg sírjában, mikor sírfeliratába hiba csúszott be. Nézegette, lapozgatta a pompás hirdetményt. Nem árulta el, hogy volna valami köze ehhez a motorhoz. Kérdezte:

— Nos?

— Hát igen. Megpróbálom ebben a szegény országban ezt a nagyszerű motort terjeszteni. Ügynökösködni akarok. Nagyszerűen lehetne keresni ezen a kitűnő találmányon.

Ez a motor valóságos új életerő. Teljesítménye megfiatalítja az ipart, közlekedést, megfiatalít mindent. Csak érteni kell hozzá...

Lázár halkán ismételte, betűzte a címet: Lazar's Motors. Lazar's Motors... Halovány arca halántékáig pirult, Csak annyit suttogott: magyar találmány.

Muzsly kacagott.

— Hát még mit! mert önt is Lázárnak hívják! — Nézze csak a név magyarázatát németül; itt van ni: leistungsfähigste, ausdauernde, zahlende Arbeitskraft rentierend... A kezdő betűkből áll össze az a Lazar.

Lázár elképedt. A másik belemelegedett.

— Furcsa ez az új divat a háború után. Mi magyarok a békében beértük két ilyen új műszóval; volt MAV. és volt EMKE. Ha jól tudom, ez volt egyetlen ilyféle nyelvújításunk. Ma van RAVAG, GPU, SSR, — meg ezerféle más. Azt hiszem, orosz földről terjeszkedett ez az anagrammszokás. Pedig — no menjen csak át Boros tiszteleteshez. Az majd elmagyarázza, hogy az egész csak kabbala és abracadabra. A tiszteletes nagy héber. Tőle tanultam, hogy a paradicsomnak már ilyen cégszerű összevonása volt: par-desz, ami, pesa, remes, derás, sód héber szók összefűzése. Vagy ha a paradicsomnál jobban tetszik az éden, ez meg ezem, daath, nezach zsidó szók egybeírása... Lássa, öreg napjainkra kell zsidóvá lennem, hogy adni-venni tudjak és hol kezdem! A kabbaláknál. Ilyenek vagyunk mi magyarok. Kollégám, nagyon egoista ember lehet, hogy a maga neve után ítélkezik e nagy találmányról... Csak azért, mert önt is Lázárnak hívják, magyar találmány a Lazar's Motors. Hahaha, tudja, mi jut erről eszembe? Az a régi história, mikor az erdőben eltévedt valami király és útmutatónak maga mellé vette a jámbor favágót. Hogy kikerülnek az erdőből, mindenki süvegel és hajlong. A favágó kedves naívsággal mondja: uram, úgy látszik, kettőnk közül egyik a király, mert mindenki süvegel... Hát talán önnek is azért süvegelnek, mert ön a magyaros Lázár nevet viseli... A találmány nevét! Hahaha...

— És én azért mégis állítom, hogy ez magyar találmány. Szerényen tette hozzá: én magam vagyok a feltaláló...

Muzslay hunyorgatva nézett rá. Kicsit elhúzódott tőle. Elröppent tréfás kedve. Szófukaron intézte el:

— Úgy? — lehet.

Azután pár percig tettetett közömbösséggel rakosgatott, lapozgatott. Fölállt, meghajolt.

— Ne haragudjék rám tisztelt Lázár uram! El kell men- nem hazulról. Igen, az ön motorai miatt. Érzem, sok rende- lésem lesz. Fölhúzta szemöldökét és tagolva mondotta: Ajánlom magamat, föltaláló úr...

Lázár lehajtotta fejét. Érezte, hogy a másik bolondnak tartja, bolondnak, akinek rögeszméje, hogy föltalált vala- mit. Nagy Isten, hiszen az emberiség fele ilyen bolond. Egyik népboldogítónak tartja magát, a másik az első em- bernek a maga háza táján... Mindenki valamit föltalált, amihez nem ért. Miért ne ő is. Csöndesen viselkedett. Kézszorítással búcsúzott. Így kallódik el az ember. Csak egypár esztendő, — már senki sem tud róla, — éppen sem- mit. Ez is az új idők egyik vívmánya. A gyorsaság, — nem- csak a motorokban, hanem a feledésben. Hazament. Mégis csak jobb egyedül. November van az egész világon. Ki hiszi el erről a novemberről, hogy május volt valaha? Be- köszöntött az ősz: megváltozott minden...

Hazafelé megállt az egyik viskó előtt. A vakolattal együtt foszlott róla a plakát. Akaratlanul olvasta: Hunyady János... Ugyanezt olvasta valamikor Párizsban, a Rue Rivoli árkadoszlopain, ugyanezt olvasta Londonban, a Re- gent-street egyik háza falán... Az egyetlen magyar név, melyet ma mindenütt ismernek. Csakhogy nem a magyar hőst képzelik alatta, hanem az orvosságot, a keserű vizet... Ez a mi magyar sorsunk...

Elment a falu zsidó boltja előtt. Csukott bolt. Gazdája bement a városba. Otthagytá azt a kis boltot, hol eddig mért és számolt, bírói végzéseket magyarázott a derék gazdáknak, hogy ennek fejében csak nála vegyenek. Kis pénzeket adott kölcsön, hogy duplán adják vissza — csak úgy, — csupa hálából, mely hálát végre lehetett hajtani. Most bent a városban önmagával köt nagy fogadásokat arról, melyik ország pénze száll vagy hull... Odább balla- gott. Találkozott az új tanítóval, ki messze földről került ide. Ez a jó ember lehorgasztott fejjel keresztezte tíz lé-

péssel előtte az utcát. Lehorgasztotta fejét, mint aki fél, átvágott az úton, mint aki kitér. Fél és kitér, hogy ne kelljen szóba állania Lázárral. Hátha állásába kerül, hogyha szóbaáll valakivel. Lázár gyorsabban lépkedett, hisz nem csoda, ha még a kemény embert is a lefelé hajló úton megfogja a nagy árvaság nagy hidege. Fiára gondolt, aki most valahol Pesten hányódik. Igaza volt a fiúnak. Elment, hogy ne lássa a nagy hervadást.

Otthon meggyújtotta a lámpát. Kell-e ember, ha van könyv, mely mégis megér tíz embert, száz embert, csupa igaz embert?

— Julis, vessen a tűzre ... Hozzon be egy pohár grogot...

Valami furcsa cincogást hall a tornácról. Magános hegedű karcos húrjai rezdülnek, sírnak, mesélnek. Elmondják, hogy Késmárk felől fúj a szellő, hogy nagy Bercsényi Miklós sírdogál magában és volt valahol kuruc is, kinek gyöngy a felesége. Micsoda vándorcigány vetődik errefelé és éppen most, minden multaknak határmesgyéjén? Kinézett a pitvarba. A vén cigány álla alá gyürte zsíros süvegét, rábillentette ragyás fejét, elálló fülét a nótafára és húzta, mintha önmaga más muzsikáját hallgatná.

— Hé, atyafi, honnét? hová?

A vén moré nem moccant; nagyot hallott szegény. Nagyon messze világból kereste össze azt a kis muzsikát. Hirtelen fölragyogott szeme, leeresztette nyirettyűjét, másik kezében hegedűjét, hogy a gyűrött kalap, mi eddig a kendőt pótolta álla alatt, lecsúszott a sárba.

— Hát csak meggyüttem, nagyságos méltóságos ténsuram! Hiszen ma van a születése napja. Az Üristen tartsa...

Lázár közelebb lépett és végigmérte a kopaszodó, bagolyfülű bohém orcáját, melyben egyetlen nyájas vigyorgás volt a szem, száj, a sörte. Hirtelen megjelent előtte ugyanez az ábrázat, valahonnan csillagászati messzeségből, honnét vagy huszonöt esztendeig teszi meg egy-egy napsugár az utat. Elment feleségét, Margitot látta maga előtt elshanni, mint édes mesék Tündér Ilonáját. Igen, ott a dunántúli gyár kantinjában volt, egyszer, nagyon régen. Ugyanez a vén ember muzsikált ... Akkor is ilyen vén volt már, csak azt muzsikálta: reszket a bokor, mert madárka szállott rá, — reszket a szívem is, eszembe jutottál ... Ez az ember egy

órát sem változott ebben a nyomorúságos, csodálatos, izgalmos negyedszázadban. A cigány egy kicsit süket, de meghallotta a gondolatokat.

— Igen, nagyságos úr, én vagyok Oláh Dani, én játszottam a violát embernyi idők előtt a rédei Lakatos-bandában...

Behívatta magához. Leültette. Vendégelte. Kérte, nyikorogassa rozoga nótafáját, hadd fújjon még egyszer a szellő Késmárk felől, hadd öröljön az a Simonyi malom. Hadd söpörjék azt a pápai utcát ezek a régi gondolatok!

— Mondja, hogyan tudja, hogy születésem napja van?

— Hát kérem, én nem tudok írni, sem olvasni. De aki jó volt hozzám, azt valahol fölrovnom magamnak. Úgy rám jön, mintha megszűnnek.

Szinte nehezen bocsátotta útnak ezt a csavargó muzsikust. Hej, de ritka ember, aki emlékezik! Ma már mindenki feledékeny. Ez a kóbor cigány az egyetlen, aki még ő rá emlékezik...

Nem is volt jó megrezzenteni a régi húrokat. A lélek valahogyan újra megsérül. Az ember maga romlani kezd. Lázár Lászlónál is így esett. Valahogyan áttelelt. Mindent próbált, semmi sem ment. Lendíteni akart a vidéki, összezugszorodott magyar életen. Vagy őt nem nézték jó szemmel azok, akik mindenhova néznek és nem felejtenek. Vagy azok nem mertek, akikre ő nézett. Majd máskor. Majd ha jobb idők lesznek. Úgyis hiába. „Én inkább csöndben maradok. Aki meghúzza magát, az jól jár.“ Egész könyvet írhatott volna abból a tengersok feleletből, mely sohasem volt „igen“.

Mikor újra hosszúak voltak a napok, újra ott ballagott a határban, egymagában. Fejét rázta. Halkan beszélt magában:

— Istenem, istenem. Ez az elkallódás...

Majd nekiment a másiknak, aki ugyanarra levegőzött, hogy megnézzze néhány hold földjét, meg volna-e még. Csorba doktor volt, a rosszkedvű, de jószívű falusi doktor.

— Hallja-e, kedves Lázár uram, ne rohanjon így belém, mint a vak ló... Valami baja van?

— Bocsássa meg...

— Magában beszél. Ez nagy baj. Aki testileg, lelkileg egészséges, az sohasem beszél önmagával; ha okos, még mással sem, ebben a cudar, ostoba világban. Az ember önmagának a leggyalázatosabb társalgója. Önmagának folyton panaszkodik és másik énje kishitűen hallgatja. Hallja, Lázár úr, ez nem megy tovább. Elintézek egy orvosi vizitet, itt, künt a mezők között. Na, én sem tudom az egész világot narkotizálni, stimulálni, injekcióval életre kelteni, hogy a világ szíve okosabban dobogjon, mint ahogy most ver. De egyes emberrel még elkészülök. Ha nem szedi magát össze, leromlik. Egyszerre jön a nagy punctum. Egyszerű az első dózis. Rendelem: szedelőzködjék. Menjen valahova más vidékre. Az új környezet ezerjófű. Az mindig megerősít a további kezelésre, mely tisztán józan gondolkodásból áll. Menjen, ha nem akar messze menni, vagy nincs bőviben az útiköltségnek, menjen legalább az osztrák hegyek közé. A hegyek közt a nép még nem egészen vörös, mint Bécsben. Megmaradt zöldnek, mint a hegyi legelők. Eszében maradt valami fehér szimplaság, mint a hófoltok a csúcson. Menjen. Rendelem!

Köszöntött. Befordult a falu felé. Ment, bekötözni valami hétfői koponyát, felkötni valami kezét, amit megkapott a rosta vagy a gyalu, megtapogatni a pendelyest, kanyarója van-e vagy tífusza. Nyers ember volt a doktor, nyers és lemaradt, mint a falu emberei, de jószívű és okos.

Lázár gondolkodott. Írt fiának. Írt valahova a hegyek közé is. Igen, a más környezet... Igaza lehet a derék öregnek.

... Kis kartónlapot írtak neki. Ráírták: 75. Kulcsot adtak neki, melynek nagy réztallérján „75” volt kovácsolva. Nevét gondosan, de hibásan írták be egész sereg lapra, de senki sem törődött vele, kicsoda, micsoda. Leegyszerűsítették a hotel manzard-szobájának lakóját: a 75-ös úr...

... Míg Lázár fölbállagott a manzard-emeletre, mert a lift a pénzes angolokat, franciákat, az újjgazdag németeket szállította, gondolkodott ezen a számon. Eddig csak a börtön lakói jutottak eszébe, hogyha regény címében számot olvasott név helyett. A szám olyan, mint a tiszta takaró, melyet a tömegek vendéglőjében a foltos abroszra terítenek. Eltakarja a foltokat, a tisztaság illuzióját kelti, pedig tudjuk, hogy a foltok ott vannak. De legalább nem

látjuk, mekkorák és mitől erednek. A szám a bűn történetében is takaró: a számjeggyé vált szomorúság. Nos, önála ez a szám — most legalább — az élni akarás egyik versenyzőjének a száma... 75-ös úr... Ebben nincs semmi sejtelmes, borzongató titok, csak valami csöndes, szomorú hallgatás: az elkallódás titka. Ez is valami háború utáni fogalom, akár a többi, mint például önrendelkezés vagy elhelyezkedés... Csupa agyonkoptatott, soha meg nem oldott probléma. Elkallódás...

Igaz, most ez a szám, „75” nem cella fölött áll. Nem a fogság házában, hanem a szabadság, az egyenlőség, a reménységek házában egyik ajtaja fölött. Ügye, mindenki kérdi, hol lehet ez a grandiózus épület? Ez a hely egyszerűen a hotel, a világ valamelyik pontján, hol a természet bőkezűbb volt a szépségek kiosztásában, mint másutt és az üzletemberek ügyesebbek voltak a szépségek kiaknázásában, mint mások. A természet is szeszélyes volt a szépség ajándékozásában. Ahogy vannak elbájoló és undok, szép és csúnya emberek, úgy vannak megkapó és kedves, de vannak határozottan csúnya és terheltlen szerencsétlen vidékek... Az ember, a 75-ös úr, a racionalizált ember. Belépett a hegyek szépségeinek rendületlen köztársaságába és a napi penzióár fejében megváltotta az egyenlőség nagy jogát, tető és ennivaló formájában, sőt az alkalmazottak jóindulatát is ingyenes mosolyban és folytonos köszöngetésben fölváltva. Az ilyen szép vidéken remélünk valamit, ha tudjuk is, hogy sohasem valósul meg. Ez a remény csak ismerkedés, találkozás egy-egy havas hegygel, egy-egy fatörzssel, emberekkel, kiknek lelke ünneplőbe öltözött, hogy ne lássék meg lerongyoltságuk; találkozás üde unalommal vagy edző verejtékcseppel, új benyomások merítésével vagy régiék visszfényével. Remélünk valamit, de hála Isten, nem tudjuk, mit, hát nem is csalódhatunk. És ez jó.

Lázár itt a „75-ös úr”. Sem a többi vendég, sem az alkalmazottak nem törődnek azzal, micsoda betűvariációból áll a neve. Jó így megmaradni becsületes számnak, ha csak a név nem alkalmas reklámnak. A név a hotelkönyvelőnek és a rendőrségnek titka, hozzájuk kerülnek az utasok autogrammjai pihenni. Az idegenek névsorát csak néhány koro-

sabb hölgy lapozgatja, aki nem talál okosabb olvasnivalót és ezért ismeretleneket házasít, elvált, velük szórakozik, mint élő keresztretjvényekkel.

Lázár László is megszerette ajtaja fölött a rövid fölírást, a 75-öt. A manzardból közelebbnek látszottak a hócsúcsok, melyeket a keskeny ablak festményként ráházott körül; közelebb látszottak a csillagok, ahogy biztatólag benéztek. Néha a párkányra lebillegett a fecskemadár, rábámult csilánló kis gyöngyszemeivel, kérdezett valamit, aztán lelapította apró fekete frakkját és elnyilalt. Nem tudta, miért jött, miért ment a madár, de örült neki, mint a kedves arcnak, melyről nem sejti, kicsoda. Mikor esős nap virradt, hihetetlenül megnyugtató volt az esőcseppek percegése az ereszcatornán. Egyre azt ismételték: ember ne búsulj. Még az égnek is van könnye, nemcsak nektek.

Szomszédja jobbra a meredek falépcső, balra a 76-os úr. Nem tudta róla, kicsoda. Csak késő este, meg kora reggel találkoztak a folyosó vízcsapjánál. A manzardoknak nem járt ki a folyóvíz a szobában. Lakóik mások fölött álltak s ezért nagy urak voltak, kiszolgálhatták pontosan önmagukat. Mit is berregjen a csengő; aludjanak a szomszédok és az agyonhajszolt cselédség! Először némán vártak egymásra udvarias közömbösséggel. Másodszor már valami átsurrant arcukon: ismerősök vagyunk. Ez a bemutatkozás szavak nélküli; ezért a legegyszerűsebb ismerkedés. Harmadik nap már versenyeztek egymással, melyikük engedje át a másoknak ezeket a kis víz-jogokat. Egyszerre igazán bemutatkoztak egymásnak.

— Bergen vagyok, — halkabban egészítette ki: von Bergen.

— Az excellenciás úr? A vezérezredes?

A másik öregedő arca elpirult, mintha szégyelné a címeiket.

— Kérem, maradjunk meg igazi címemnél: a 76-os úr...

— Lázár vagyok.

— Talán a nagyszerű hadimotorok feltalálója?

— Kérem, maradjunk meg új nevemnél: a 75-ös úr...

A két szürke ember ezóta sokszor ballagott együtt a fenyvesekben. Egymást csak a két szomszéd számmal hív-

ták, a páratlannal és a párossal. Arról többé nem beszéltek, kit takar a két szám. Nekik maguknak is elkallódott.

A rövid két hét lepergett; többre nem tellett. Lázár még egyszer kihajolt a vonat ablakán, nézte, a messze havas csúcsokon hogyan ég el az utolsó napsugár. Visszagondolt arra az időre, mikor fiatalon a turini Monte Cappuccinin gyönyörködött a havasok estéjében. Pár pillanatra újra fiatalnak és boldognak érezte magát, mert amit az ember átélt, az nem kallódik el sohasem...

Odakünt még élt az ökörnyálás, kedves nyár, a szeptemberi nyár, mely kedvesebb az arató nyárnál, a sarlós nyárnál. Édes az arca, édes a csókja, derűs a búcsúja, csupa új hit az igérete. Ibsen „Gabler Hedda“ című darabjában a fantaszta leány ábrándozik az embernek lehetetlen fogalomról: szépségben meghalni! Ehhez ember nem ért, de ért a nagy természet, a szeptember...

Lázár László úgy toppant be csöndes udvarházába, mintha megfiatalodott volna. A haja talán pár szállal fehérebb lett, mióta elment, vagy talán csak azért látszott fehérebbnek, mert arca megbarnult, szeme fényesebb lett a hegyek levegőjében. Lelke megfürdött és üdébb volt, pedig nem szívesen tért haza. Vannak pillanatok, mikor nem jó hazajönni.

A Gazi gyerek szuszogva tette le a bőrládát, természetesen zárral a falnak. Vigyorogva elinalt. Lázár az asztalhoz lépett. Levél! A fia írása. Derék, jó fiú! Hogyan kiszámította, mikor érek haza! Lassan vágta fel a kicsorbult zsebkéssel, pedig alig várta, hogy olvashassa. Ennek is a kis utazás, a világlátás az oka, mert ezen a kis úton újra megtanulta az apró örömök fokozását. Vagy talán azért vágta lassan, mert nem jó hír van a levélben? Akkor meg minden pillanat csak nyereség az élet nagy sorsjátékán. Az a pillanat csak parányi nyereség, afféle kicsiny „ambó“, de mégis nyereség.

„Édes jó apám! A kenyérem még legfeljebb búzakaiász formájában van meg. A felelősség önmagamért könnyű, másokért a Montblanc súlyával nyom. Mégsem tehetek másként. Annak, aki élni akar, nem lehet és nem szabad dohos hónapos szobákban hányódni. Annak, aki dolgozni akar és munkájában hinni, nem szabad nap-nap után úgy

hazatérnie, hogy csak önmaga nyisson ajtót, mindig üres szobába. Csak az lehet boldog, akinek otthon valaki ajtót nyit. Csak az, akit haza várnak.

Bocsáss meg, édes jó apám. Ennek így kellett lenni. Eljegyeztem Bory Ilonát. Nem írom ide, kicsoda ő. Nem tudom megírni, mert a szerelmes ember vak és saját írásában sem lát tisztán, mert minden olvasásnál másként lát mindent. Jer. Nézd meg magad. Addig ne ítélj.

Egyetlen ellentmondással küzdöttem: felelősség a neve. Most ezt a felelősséget egy mondatba foglalom: aki kezét ad a senkinek, az ebből a senkiből is valakit tud csinálni. Ketten leszünk szegények, és ha ketten tudunk együtt szegények lenni, akkor lesz majd máskép is.

Aldj meg. Aldjon meg érte az Isten. Szerető fiad László.“

Lázár László még egyszer, azután harmadszor olvasta a levelet. Előszörre arca elkomorodott és keze reszketett. A második olvasásra engedtek vonásai és keze mozdulatlanul nyugodott az asztalon. Mikor pillantása harmadszor szaladt végig a nagy vallomáson, derű költözött szemeibe. Kelet felé fordult és arrafelé nyújtotta kezét, ahonnét ez a kis levél érkezett. A fia felé. Ez a kéz már áldást osztott. Tudta, hogy a fiú megérzi ezt a távolból.

Kirakosgatta holmiját a kopott fekete angol bőrládából, melyen lerongyolódtak, felborzolódtak a szép színes címkék. Az egyik leszakadt, félig lesiklott szeletkéjén csak a „Hotel“ szót lehetett kibetűzni, mert a „Grand“ szócska már letépődött. A másik tarka cédulán még látszott a ledőlő dór oszlop, talán Athénben ragasztották oda. A harmadikon rózsaszínbe sárguló égen derengett valami fehérség, hegycsúcs lehetett Piemontban... Megsimogatta ezeket az egymást toldó-foldó cédulákat, végigsimogatták őt is emlékei a nagy világból. Rakosgatott vissza a fiókokba, gondosan, pontosan, csak néha nyúlt a zsebéhez, a nélkül, hogy kivett volna valamit. Megtapogatta, ott volt a levél, igazán ott volt. Mégis igaz, ami benne állott. Valaki kopogott.

— Szabad!

Jankó lépett be, a Benyák Jankó, aki vagy két évtizedig volt Kunczék kis birtokán a botosispán. Derék, hű ember.

Szegény jó Kuncz Margit volt sok kesehajú gyermekének a keresztanyja. Mikor pedig meg kellett válni ettől a kis birtoktól, mert bizony a londoni „Administrator of Austrian-Hungarian Property“ semmit sem adott vissza a találmányért és munkáért félretett fontokból, nem adott vissza semmit, csak azért, mert Lázár László, a „Murray & Murray Steelwork“ főmérnöke rossz vonatba szállott, nem abba, mely Dieppe felé száguldott, hogy Newhaven felé indíthassa utasait, hanem ahhoz a kocsihoz tolongott, mely Párizs felé dőcögött és magyarokat vitt haza, halni vagy hervadni, maga Lázár László is összeszedte utolsó filléreit és azzal adta át a hű Benyák Jankónak: Fiam, ha több volna, megosztanám veled...

A jó Jankó állt most előtte, mereven, katonásan. Zsinórral szegett sapka volt a fején és világért sem venné le, itt a szobában sem, mert ez a sapka fejéhez nőhetett. Abban a sapkában van az erő és hatalom, a parancs babonája. Vasizmot és kőszívet le lehet bírni, de a zsinóros sapkát sohasem. Ha a jó ember most levette volna, aligha bírta volna átadni, amit hozott. A sapka függetlenül élt az embertől, mert az ember maga jószívű lehet, de a ruha — az egyenruha —, ha éppen csak sapka is, könyörtelen. Jankó körülhordta tekintetét és fennhéjázó hangon szólott:

— Kár volt kicsomagolni. Az úr nyolc nap mulva úgyis mehet...

Ej, de furcsa, hogy így bocsátja el ő a gazdáját. Lázár kérdezte is:

— Mi lelte magát, kedves jó Benyák?

Az ember kiegyenesedett és keményen vágta oda:

— Én nem vagyok a kedves jó Benyák... Én hivatalnok vagyok.

Lázár szomorúan adta vissza:

— Hát akkor Isten vele...

Nem tette hozzá sem a „jó Benyákot“, sem a „hivatalnok“ urat, akinek magát a hivatalszolga nevezte. A hivatalnok lába megremegett. Hirtelen odatartotta agyon-dolgozott tenyerét. Az is reszketett, mint a lába, melyen pedig keményen akart megállni. Egy pillanatra újra a derék jó Benyák volt, mert a kézszorítás alatt levette sapkáját.

Gyorsan kifordult. Lázár meg olvasta az írást. Ezt is kétszer, háromszor. Háromszor azért, mert nem értette meg mindjárt. Végül annyit értett belőle, hogy kiutasítják, mert ő alkalmatlan idegen.

... Szótalanul hozzátette az írást ahhoz a másik levélhez. Csak annyit sóhajtott:

— Gyermekeim, legalább többé én sem leszek egyedül...

II. LÁZAR KÁLMÁN VÉGZETE

HAZAFELÉ

A víz csobbant-loccsant egész nap. A víz csobbant-loccsant egész éjszakán. A nappal hosszú volt, se hossza, se vége; az éjszaka meg legalább kétszer, ha nem százszor annyi, mint a végtelenség. A fehértarajos hullámok végfogyhatatlan rendekben dőltek a hajó felé, lázadtak, rosszakaratóan mordultak, nyögve összecsucsklottak, mint a céltalan energia, mint a céltalan minden, a céltalan mindenki, akinek ereje hiábavaló...

A nagy fedélzet kötélrakásai között kopott, megszakállasodott, barátságatlan férfiak heverésztek, összevissza, valami közös és ezért közömbös nyomorúságban. A legfiatalabb és a legöregebb között vagy egy emberöltő lehetett a szakadék és mégis összevalók és egyformák. Egyformára csiszolta őket az a négy esztendő, mely nem ment, hanem megállott. Mindent vitt, semmit sem hozott. Szegény volt és mégis kétszer annyi, mint a gazdag idő.

Az egyik férfi, akinek deresedő szakálla szerint korából tíz-húsz esztendőt is el lehetett véteni, jobbával nagy kört írt le a tenger felé, mint aki diszkoszt hajít. Mellette a hosszú, sovány, akinek nyakán két kis összefoncsorodott forradás mutatta, hogy éppen gégéje körül járt a golyó, dadogva kérdezte:

— Mit mű-művelsz, De-Dezső?

— Kiosztom az utolsó orosz prófuntot. Nekünk ez is jó volt. Itt meg a delfin sem kap utána, meg a sirály sem. Okos az állat, tudja, hogy fölfordulna tőle. No még egyet... Ez a kenyér... így ni, — ez elviszi ennek a rongyos négy esztendőnek utóízét is... Így ni — haj — hahó — hogy repült!

A másik dadogott:

— Nem sze-szeretem. Szé-szédülök, ahogy jön-jönnek...

— Mik jönnek? Kik jönnek? Nem jön erre senki sem...

Te még mindig valahol a harctéren vagy...

— Egyre jön-jönnek — a ha-ha-habok...

— Hahaha! Igazad van, nehéz nézni. Az ember sajnálja őket. Csupa Sysiphus. Igen, minden hab csupa Sysiphus... Emelkednek, torzsalkodnak, erősködnek. Aztán szépen beomlanak a gödörbe. Jön helyettük más... Akár csak mi, édes öregem...

Együtt ballagtak a kötélhalmazokhoz, hol a többiek már összehajoltak és nagyokat hallgattak.

— Na, adj' Isten! Ti is vártok valamit, úgy-e?

A rőt képű, szeplős felelt:

— Hogy is ne várnánk? Megszoktuk a várást négy esztendő óta...

— Igaz — fogódzott a szóba a kerekfejű, kopaszodó, aki állát két tenyerébe támogatta —, igaz, reggel várjuk, hogy keleten kibújjanak a pirkadó csíkok. Este várjuk, hogy nyugaton kivillanjon az a nagy zöldes csillag. Furcsa, egyikünk sem vár valami okosat odahaza.

— Most pedig odahaza mindenki azt rebesgeti: hazajönnek! Úton vannak már a boldog hadifoglyok...

Az egyikük, aki rágógumit tologatott szájában ide-oda, felkönyökölt és gúnyosan mondta:

— Boldog hadifoglyok! Nos, csúnya kis rakományt cipel ez a hajó, szinte eszembe jutnak azok a gályák, melyek Kaliforniából hazaszállítják a halott kínaiakat... Mi is ilyen halottak vagyunk...

— Keserű ember lettél, te Lázár, pedig egyre te tartotad bennünk a lelkét abban a krasznojarszki behavazott tömegsírban... Istenemre mondom, hogy ha te elébb kerülsz oda, a Gyóni-fiú még ma is él...

— Hagyjuk, aki meghalt. Könnyen hagyhatjuk, mikor mi sem élünk. Legalább így mondja a Lázár Kálmán...

Meg egy másik, aki úgy guggolt, mint a magyar kanászok, megigazította hátracsapott, elnyűtt katonasipkáját és zalaias tájszólással közbeszölt:

— A Farkas százados majd csak otthon tudja meg, hogy megholt-e vagy él-e? Hátha a menyecske már holtta nyilvánította és már más az úr a portán...

A százados visszavágott:

— Hát ez megesik néha hadüzenet és holttanilyánítás nélkül is... Nem örülök a hazautazásnak, mert lemaradtam mindentől. A helyemen más ül, — biztosan az a másik, aki otthon maradt. Nem avanszállok. Az ördög sem írja javamra ezt a kutya négy esztendőt...

— De hivatalnokszed van, Gyuri! Ez még Szibériában is penziós esztendőket gyűjtött. Ráért erre a nagy vakarózdás közben...

Az egyikük kivett egy cigarettát. Meggyújtotta. Azután ráfektette a horgony láncára. Nézte, nézte, hogyan füstölög, hogyan hamvad el, hogyan pizlik le a fehér hamu.

— Hát ez mi akar lenni, Iván?! Ha már magad el nem szíttad, miért nem adtad nekünk?

— Hát én csak arra gondoltam, hogy ez a cigaretta az én életem. Égett. Füstölt. Elhamvadott. Senkinek sem szerzett örömet.

— Juj, de nem katonás az ilyen poéta-ember! Már a puszta ábrázatod csupa elégia... Ugyan, derék öreg — kiáltott át a horgonynak támaszkodó, lakájsímára borotvált, gondosan öltözött szikár őrnagyhoz a többi —, biztass kicsit. Te örülsz haza, — nicht war, Herr Graf!

— Én nem vagyok már „Herr Graf“, hanem magyar gróf vagyok... És pedig gróf Kiss... Hja, Graf Kiss...

— Hát hiszen befogadunk, no! De meséld el, biztosan jó tréfa lesz...

— Semmi tréfa, liebe Kameraden! Nagy becsületszóra mondom, hogy vagyok a magyar gróf Kiss... Én vagyok őse önmagamnak, mert én alapítottam ezt a házassági hitbizományt. Csak nem lett várományosom. Az fuccs.

— No, mesélj, Herr Major!

— Hát tudniillik, van nekem feleség Grácban. In Österreich, in oh, du mein Österreich; nix elválás, bár húsz éve nem láttuk ich sie, sie mich. Ungarn brave jogászen! Ott lehet legálisan mondani egymásnak: adieu. Ott meg van die „zwei glückliche Tage“. Mikor veszem a villát, akarok mondani az asszonyt s mikor ott hagyom őt...

— Hát én öreg fejjel — pontosan úgy Sarajevo táján — belebolondultam helyes kis bárónőbe, Baronin von Falkenhof. Éppen fele ő, mint én. Nem Ehehälfte, hanem én 60, ő 30 esztendő. Írtam Pestre doktornak. Az meg írja nekem, hogy legyek magyar. Keres nekem adoptiv-apa. Nyolcvan esztendő öreget kellett keresni éppen, mikor bumm, 1914. augusztus 1-én bevonulok, mint Dragoner-Rittmeister. Én voltam a starec a regimentben. A jó pesti doktor találta 80 éves apa, a derék János Kiss von Kisfalva, volt adószedő in Pension, vagy a. D. — ausser Dienst, mint én. Várom az Adoptions-okirat Przemyslben, hova bezárt a muszka. Nem jön. Pesti doktor nehéz, finom papírra írta és nehéz volt a Luftpostnak. Írja japán selyempapírra. Jött utánam via Genf Szibériába. Írtam alá a Baikál-tó partján, orosz ezredes előtt. Vörös kereszt futott vissza az okmánnyal. Cabinetiroda megengedte a grófi címemet is, mert az voltam in Österreich, hát lettem magyar földön is gróf Kiss. Cabinetiroda sietett, mert érdem volt, hogy engem bezárta a muszka Przemyslbe...

— Na, és most, Herr Major, mégy az esküvőre...

Az öreg lemondóan intett.

— Késő. A házasságból csak egy maradt, — az expenza. Bárónő várta egy évet, kettőt, hármát, várta Umsturztot. Nem jöttem. Hát következett a várományos... Elvette feleségül Matejka. So heisst man nicht... És mi lesz velem? Ankunft. Valószínűleg nur auf der Nordbahn... Um 11 Uhr 20. Nincs feleség. Nincs pénz. Minden és mindenki a. D. Ausser Dienst... Leszek Komponist. Nem muzsikát, csak terveket...

A többiek kacagtak. Némelyek lehajtották fejüket. Hallgattak. Nem érdekelte őket a dolog, vagy azt gondolták, nincs az a furcsaság, valóság, sors, miről valamelyikük le ne késett volna...

Lázár Kálmán föltápáskodott. Nagy lépésekkel átvágott a fedélzet korlátjához. Kivett valamit zubbonyából, kihántotta a sárgult papírból és szétmorzsolta a nagy levegőbe. A tenger szele vitte a maroknyi port, vitte szerte, vitte messze. A távolban, a magasban még meg-megcsillant, meg-megvillant egy-egy porszem, mint icipici sziporka, ahogy beleütközött valamelyik napsugárba,

Azután lassan visszajött a bajtársak közé.

— Hát te mit cselekedtél?

— Homokot szórtam a tengerbe, mert a sors port hintett az én szemembe...

— Miféle homokot? Miféle port?

— No, hát a marék bihari földet...

— Hahaha, a Lázár víz alá eresztette a birtokát...

A fiatal főhadnagy szigorúan mérte végig bajtársait.

— Csitt! Úgy látom, senki sem örül igazában haza. Egyik ezért... másik azért... Furcsa. Míg a drótkerítés, a deszkaváros lakosai voltunk, míg egyikünket vagy másikunkat kiköttette az orosz vörös parancsnok, vagy a még nagyobb úr, a fehér parancsnok, a téli halál, addig együtt és egyek voltunk. Valamennyi vágyakozott, álmodozott hazafelé. Haza: ez tartotta össze az esett lelkeket. Most, hogy már megyünk hazafelé, már egyik sem beszél a hazáról... Mindegyik csak önmagával foglalkozik. Mindegyik csak azt kérdi: mi lesz velem? Marxisták vagytok ti is, egytől-egyig. Csak a gyomor beszél belőletek...

— Tudjátok, mit szórtam a tengerbe? Egy marék magyar föld volt. A hazai földből vittem magammal a harctérre. Így vitt egy-egy rögöt mindegyik: a dédapám, a nagyapám, ahogy aludni mentek. Én már nem viszem magammal. Nem kell a fejem alá. Mert ez a föld ma már nem az én hazám földje. A románoké...

Valamennyi felhördült. Összevissza morogtak, kiabáltak: Visszavesszük! Búgott, jajdult, fenyegetett, mint a komor görög kórus: „Visszavesszük!”

Lázár főhadnagy fölállott és keserűen, keményen véget vetett a zajnak:

— Igazi magyarok vagytok. Aki meghal, tud meghalni, mint hős; de aki élve marad, az csak hősködni tud... Most is úgy viselkedtetek, mintha a parlamentben szavaznátok: megszavazzátok a katonákat...

Az egyik öregedő hadifogoly magyarázni próbálta a rossz hangulat kerekedését.

— Igaza van Lázárnak. Én sem tudom, mi az ördög van velem. Minden ember, bajtárs, ellenség, jóbarát, mindenki, akivel összevetődünk, elégedetlen. Mint régen mondták: malcontens. Az élet örökös refrain-szava. Ha jól emlé-

szem, Firenzében ez a szó még utcát is kapott: Via Malcontenti... Nem tudom, csak a történelmi távlat szépítése-e vagy nem, a régi malkontensek, akár igazuk volt, akár nem, vásárra vitték bőrüket. Bátrak voltak: áldozatot hoztak... Aki ma elégedetlen, gyöngé vagy gyáva... Ez azért van, mert mindenkinek hangulata rettenetesen terhelt, túlterhelt...

A „gróf Kiss“-nek csúfolt „Herr Major“ könyökével megbökte szomszéd bajtársát:

— Ein schneidiger Bursch, dieser Lázár! Was?

Lassan, lassan, észrevétlenül fogytak. Egyik a másik után fölkelt, valamennyi odasereglett a fedélzet szélére, honnét előbb Lázár főhadnagy valamit széthintett a tengerbe. Valamennyien belebámultak a tarajos habokba, mintha a végtelenben keresnék azt a néhány parányi porszemet, mely nekik egész világrész volt: az elsüllyedett Atlantisz...

Az óceán csobbant-loccsant egész nap. Az óceán csobbant-loccsant egész éjszakán. A nappal hosszú volt, se hossza, se vége; az éjszaka meg legalább kétszer, ha nem százszor annyi, mint a végtelenség. A fehér hullámok végefogyhatatlan rendekben dőltek a hajó felé, lázadtak, mordultak, összecsuklottak. Összeomlott a céltalan energia. Minden hiábavaló. Ők mást láttak az összecsukló hullámok helyén: a szétszórta porszemek összeállottak, szépséges ősi földdé. Végefogyhatatlan rendekben omlott valami előre, igen, a letarolt kalászosok aranysárga rendje... Valamennyien szóttalanul nézték a magyar Atlantiszt, mely szemük előtt süllyed el... Mögöttük a látóhatáron vérvörösen gurult a tengerbe a napgolyó. Nyúlt köpenyeiket átdide-regte az esti szél. Jöttek haza a magyar hadifoglyok...

ELVTÁRSÁK KÖZÖTT

Lázár Kálmán szóttalanul kászolódt le a hadifoglyok vonatáról, mely lassan gördült be az elhagyott pályaudvarra. Az állomást matrózoknak öltöztetett terroristák quarantaine-né változtatták. Nem azokat a kis bajokat keresték a foglyok között, melyek ragályosak és megfer-

tözhetik a nép egészségét. Nem, keresték, hazahozott-e valamelyik fogoly még valami józanságot, valami igazságot... Hisz ez sokkal veszedelmesebb, mert még a józanság, az igazság is ragadós lehet...

Ahonnán 1914-ben bokkrétás sapkával indult, ma nem várta senki maroknyi bokkrétával sem. A robogó vonat ablakaiból még látott virágot, — valahol — még Bicske körül. Az egyik falusi kertben éppen még nyíltak a cseresznyeágak. Alattuk tömzsi parasztasszony billegett és lengedező gyolcsokat aggatott a két fa közé feszített kötelekre. Az asztalkendő mellé a széles lepedőket. A béke kedvesen fehérlő lobogóit. A házakon vörös zászlók lengedeztek, vérszínűek, a lelkek örök háborújának zászlói. De hát azok a fehér vászondarabok csak azért is fehérek. Mégis-mégis kitűzték a béke fehér lobogóit is... Valahogyan mégis úgy érezte, nem neki nyílik a cseresznye virága, nem neki süt a nap... Nem a magyaroknak.

Alig érte lába a pályaudvar össze-vissza repedezett aszfaltját, vigyorgó siheder kapott a nyakához és letépte azt a két kis csillagot, melyeket foltozott zubbonyán hagyott még Szibéria is. Ki törődött ott a csillaghullással? — akár a tejútról hullottak, — akár a katonai zubbony gallérjára hullottak. Ott már nem ismert senki más csillagot, mint azt az üstököszt, a szögletes vörös csillagot, mely a világ végét hirdette, mint a többi jámborabb üstökös csillag, hogy azután épp úgy eltévedjen az ürbe, mint a többi...

Lázár kemény ököllel vágott oda a durva kézre. A főhadnagy csillagok meg odaszállingóztak a vagonok kerekei közé, bele a vágányok között összefolyt pocsolyákba. A nagyállú, pelyhedző bajszú siheder meg felordított:

— Hé, hahó, elvtársak! vigyétek ezt a burzsujt! Meg mert ütni!

És vitték.

A penyhedt pincébe forrón áradt be a megbolondult július. Fölforralt a fejekben a gondolatokat, a szívekben a gyűlölséget. Az egyik rab, akit a terroristák könyvei mellől hurcoltak ide, ahogy készült a kórtanból, rekedten sutogta:

— Bennünket ittfeledtek,

Lázár Kálmán, a volt főhadnagy, visszaszólt:

— Nem hiszem, fiam. A hóhéroknak mindig kitűnő memóriájuk van. Ennek az emlékezőképességnek folytonosságát csak a második hóhér tudná megszakítani, az, aki az első próbálja ki mesterségét.

A másik sarokból közbemorgott Szalánczy csendőrkapitány, ki úgy guzsadt a fal mellett, mint a guggoló juhászbojtárok a bogrács körül:

— Lázár pajtás, egy bizonyos: irígyen halok meg. Mikor majd Rabinovics hóhér-elvtárs alkalmat ad arra, hogy nevet szépen, hitelesen beiktassák a néhaiak anyakönyvébe, irígyelni fogom akasztófahumorodat.

— Ostobaság. Ilyesmi egyszerűen nincs. Afféle magyar találmány. Jó találmány, de nem üzlet. Ahogy szegény Irinyi sem tudott magának hasznot lecsapolni a gyufa feltalálásából, úgy mi sem tudunk az akasztófahumorra pátenst szerezni...

Tislér, a fiatal medikus tovább szötte:

— Mégis szerencsés örökség. Talán a nomád időkől. Ha tombol a zivatar, a mennykő lesújtja a fa alá menekvő juhászt, akár furulyázik, akár nem furulyázik. Hát inkább furulyázik... Meg talán van valami, ami többet ér, mint akármennyi elszónokolt, pergamentra firkált vagy árkusokra nyomtatott emberi bölcsesség: a megszokás...

— Őcsém, — te valamit összeolvastál még gimnázistakorodban. Úgy-e, mikor Versaillesben jártál, nézegetted a nagy festményt, amelyen a rémuralom nemzetőre a névsort olvassa a Conciergerie foglyainak... Azt gondolod, ezek már megszokták? ... Vagy olvastál arról a girondistáról, aki a hulló bárd alatt csak annyit mondott: szeretném, hogyha most inkább az én nyakamra alkalmaznák a francia alkotmányt: az egységet és oszthatatlanságot... Öregem, ez mind csak szájról-szájra színezés. Én bevallom, hogy úgy tizennégyéves koromban bennem is lappangtak holmi szabadsághősi és vértanúsági hajlamok. De nem így képzeltem. A mi végünk: a bolsevista Kun Béla, a szadista Szamuely vagy a terrorista Cserny martalékává lenni, nemigen szabadsághősi, mégcsak nem is vértanúi végzet. Egyszerűen annyi, mintha az embert meggyilkolják. Ez nem elvek véres harca, hanem közönséges kriminalitás. Mi nem

vagyunk nemzetünk elesettjei, hanem nyomorult bűnjel-
lek. Pfuj! Hogyan alhatik el ilyen mélyen a nemzet, hogy
nem tud felébredni!...

— Hallga, fiúk, — most jönnek... súgta a fiatal orvos.

— Csitt! — intett a csendőrszázados.

Lázár susogta:

— Mondtam, ebből a süllyedésből nincs föltámadás. A
hóhér nem felejt. Jön Rabinovics hóhér...

Csend. A pince rácsán nagy keresztos pók himbálódzott
hálóján. Mintha még ezt is meglehetett volna hallani ide-
bent.

Lázár és két rabtársa csupa fül volt. A csendőrtiszt
sziszegte:

— Hallga! Ez más, mint a vörösök dobogása... Ez nem
a raz-dva-raz-dva ütemére koppan...

— Szt! Halljátok? Ez kommandó volt... De nem a
mieinké... Valami egészen idegen...

A pinceajtó csikordult. Berúgták. A gádorból áradt a
perzselő július, az álló július... Két csukaszürke katona
állt föltűzött szuronnal az ajtóban. Az egyik vigyorogva
kérdte:

— Romaneste? tudtok románul?...

A három magyar rab szótlánul nézett farkasszemet a
két román legénnyel. Ez a merev, néma pillantás egyszerre
többet tud kérdezni, mint órákig tartó beszéd: kik vagy-
tok? mit akartok? hogyan kerültetek ide?

A szúrósszemű, sovány, fekete katona ismételte:

— Romaneste?

A három férfi tovább hallgatott.

A másik katona elmosolyodott és egyenként végig-
kutatta zsebeiket, végignézte ujjukat, az ujjaikon a gyűrű
helyén a bőr világosabb karikáit... Azután magyarul szólt:

— Na, vörös barátaitok nem hagytak semmit... Még
egy cigarettát sem. De azért miénk nemcsak Cluj, hanem
most Budapest is...

A másik románul vágott közbe:

— Hát akkor — hallod Ardeleán, — menjetek Isten
hírével...

— Szabadok vagytok!

Kiballagtak a hosszú folyosón. Senkisémm törődött velük. Csak a legfiatalabb szólt, halkán, keserűen:

— Nem magyarok jöttek értünk. Hát szabadok vagyunk?

Tovább hallgattak. Künt az utcán megálltak lesütött szemmel. Még egymással sem fogtak kezét. Szégyenkeztek. Szomorúak voltak. Nem magyarok jöttek értük...

VÁDLOTTAK PADJÁN

Túlfűtött terem. A hallgatóság padjain egypár melegedő szegény ördög, néhány húnnyászokodó ügyvédjelölt, meg egy-két ujságíró, akik az esetből jobbra vagy balra színezn akarnak valami kis portédét, melyről az olvasó, ha ráakad, nem tudja, fénykép volt-e vagy karikatúra. A törvényszék bevonul.

— Vezessék be a vádlottat.

Az időelőtt megszürcült, szikár fiatal férfi kicsit meghajtja fejét és állva marad. Azután önkénytelenül leporolja kopott kabátja bal vállát.

— Tárgyalásra kerül Lázár Kálmán elleni bűnügy.

Száraz mondatok következnek. Szárazak, mint a kiaszott termés. A betakarításkor már senki sem gondol arra, hogy ebben az aszott termésben valamikor sarjadzó, zöldelő, aranyló, illatos élet volt. Senkisémm gondol arra, hogy e termés egyik szála televényben nőtt, a másik ugarszélen, kavicsos kopáron. Egyik ihatta a napfényt, mint a szívesen köszöntött ingyenvendég. A másikat az útszéli nyárfa, amely véletlenül állott szomszédságába, örökös árnyékba számúzta. Az egyik szál ábrándos búzavirággal, kacagó pipaccsal hancúrozott és szerelmeskedett; a másikat behálózta a tolakodó aranka. Azután számok következtek, paragrafusok számai. Szürkén, szomorúan, mert nem a matematika rendületlen igazságait hirdették, hanem véletlenül találkoztak össze e számok. Mindegyikük egy-egy ballada címe. Igenis, balladák, nem ugyan dalban elbeszélt tragédiák, hanem kerek, okos, de jéghideg szavakba öntött tragédiák.

— Megértette a vádat?

— Igen.

— Bűnösnek érzi magát?

— Erre nem tudok felelni. Ezt ma itt a bíróság fogja eldönteni. A távoli holnapon az — idő. Én elfogult vagyok önmagammal szemben. Bocsánatot, de nem akar elfogultsági, vagy érdekeltségi kifogás lenni a bíróság ellen, ha azt mondom, van másik bírám, kinek rendesen hiszek. A lelkiismeretem. De hát éppen a politikai mellékízü perekben ez a bírám — a lelkiismeretem — kissé aggályos. Túlságosan jó ismerősöm.

— Talán helyesebb volna, ha itt nem értekeznek. Jó volna, ha védőt választana magának...

— Ezt nem teszem. Jogtudósokra nincs egy garasom sem. Az ingyenmunka meg túlságosan olcsó ahhoz, hogy érjen valamit. Az ajánlkozó jogtudósok nekem nem kellenek. Nem vagyok kísérteti nyúl, hogy ifjú kezdők rajtam tanuljanak. Vízi hulla sem volnék, hanem élő és élni akaró ember, aki nem akarja saját boncolását e teremben végignézni. És ha nevesebb jogtudósok jelentkeznek? Ezek sem kellenek. Az ember mellől, ki úgy áll önök előtt, mint én, el szokás ugrani, nem pedig vele Szent Márton módjára a palástot megosztani. Én a nevesebbeknek csak, mint úgy kellenék: reklámnak. Én meg nem akarok vöröslő reklámlámpa lenni... Aztán, kérem, minek nekem védő? Eszembe sem jut magamat védeni. Én csak igyekszem megmagyarázni önmagammat. Kérem, engem nem hoztak ide, én jöttem. Nem a bűntelenség vakmerő tudata hozott haza, hanem csalhatatlan biztos dolog: hogy jobb szeretek hazámban vádlott vagy akár elítélt lenni, mint idegenben sodródó szabad ember...

— Nyilatkozatai nem érdektelenek, de nem idevalók. Nem tudná rövidebbre fogni mondókáját?

— Elnök úr! Nekem — sajnos — van időm. Elmondhatom magamról, amit legkevesebb ember mondhat el: van időm. Hogy én a törvényszéknek idejével nem rendelkezem? Azt hiszem, rendelkezem. Méltóztassék elolvasni az „Ördög cimboráját“ Shaw Bernardtól. Abban is az amerikai szabadságharcban lefogott vádlott visszafelelget angol hadbírájának. Mikor rendre utasítják, azt válaszolja, hogy most ő van a kedvezőbb helyzetben, mert ő a vád-

lott. Legfeljebb elítélik, kivégzik. Tehát itt én vagyok a kedvezőbb helyzetben, legfeljebb elítélnek és morálisan kivégeznek...

Az elnök nem akarja hallani a feleletet. Tovább kérdez:

— Ön írta a „Balkéz“ című lapban a következő cikket: „Élt egy nép a Tisza táján...“ és a másikat: „Sohse harcolt még harcot végig...“ Ezek a cikkek nem éppen hízelgők a magyar nemzetre.

— A cikkeket én írtam. A két cím egyszerű plágium. Egyik sort Petőfi Sándor nevű poéta írta, kinek lelke olyan egyenesen sütött, mint a nap sugara, melynek útjában szétfoszlik minden pára, akár önimádás oltáráról tömjénkedik fölfelé, akár gonoszságok mérges gázaiból... A másikat valami Ady Endre nevű úr írta, magyar úr, akinek lelke néha úgy járt, mint a földet kereső napfény, mely néha megtörik valami cserépben, melyet a sors szemétként vetett elébe. De lelke mégis napsugár volt.

— Mondja el, miért írta ezeket a cikkeket?

— Kérem szabad korábban kezdenem, mint ott, hol már a tollat bemártottam a tintába?

— Mindenről beszélhet, mi a tárgyhoz tartozik.

— Köszönöm.

— Hát rajta!

— Kérem, én akkor kezdem, mikor meg van az illúzióm, hogy ide hallgatnak...

— Ne kötekedjék! Rendreutasítom!

— Bocsánat. Itt és mindenütt igazat kell mondanom. Én úgy tudom, ez az egyetlen hely, hol az embert önzetlenül meghallgatják. No, meg a népgyűlésen, mert ott vagy helyeselnek, vagy elkergetik az embert. A parlamentben már csak úgy tesznek, mintha odahallgatnának. De ott nem bírák ülni. Én láttam, hogy a szavazó bíró úr más ügyet olvasgat. Az én aktámban van egy darab vörös papíros. Azon van megírva, hogy elfogtak. Az a csomó, ott a szavazó bíró úr előtt, csupa szürke, felforduláskorabeli ínségpapíros...

— Menjünk előre! Ne leckéztessen!

— Miért írtam a cikkeket valami diktatúra érdekében? Egyszerűen azért, mert megismertem önmagamot és önmagamban a magyar típust. Azt a lélektípust, mely egész

életében jót akar, de mindig balkezes, azért, mert ázsiai beállítottságát nyugati kultúrájával akarja egyeztetni, nyugati kultúráját ázsiai módon akarja alkalmazni. Szabadságért kiabál és közben nem veszi észre, hogy mások már rég elvitték tőle maguknak mindazt, ami szabadság. Mindent mer, csak azt nem meri megmondani senkinek, hogy az ő saját szabadságával ütik. Egyre idézi legnagyobbjainak szállóigéit minden szépről, de nem veszi észre, hogy e nagyok századok vagy évtizedek előtt éltek és ma nem ugyanazt mondanák vagy másképp formálnák, mert ahogy a világ megváltozik, változik a szavak értelme is. Nem lehet sírfeliratokból gyakorlati életet faragni... Szóval a keleti látóhatárra nézünk, akkor is, mikor a nap már jócskán nyugovóra hajlik. S ha észrevettük, belenézünk a nyugati pírba és elhisszük, hogy onnét fog a nap újra fölkelni. A sok égrebámulás közben, mi magyarok levegőbe nyúlunk. Toll meg kapa akad a kezünkbe, mivelhogy oda nem néztünk, mikor kardhoz kellene kapnunk. Mikor meg kapát kéne fognunk, tollat ragadunk. Így megy ez. Ezért írtam. Olyan náció vagyunk, ki megittasul a szabadság fogalmától, ha saját fajtája akar neki parancsolni. De respektusa van az idegentől... A kuruc nóta már sírja: „Idegen nemzetnek jajkeserves járma...” És mégis a magyar, ha nem a saját fajtája alatt él, akármilyen dacos kuruc befelé, kifelé mégis a megtestesült pontosság, a rend tisztelője, holott odahaza, a magyar portán, a megtestesült — különvélemény...

— Elég ebből — szólott az elnök. — Menjünk tovább...

Az elnök halkán mondta:

— Felolvastatom a cikkből az inkriminált részt.

A jegyző monoton hangon morzsolta:

— ...Kritikus, nehéz időkben az én szerencsétlen magyar fajtámról mindig eszembe jut a derék Mark Twain tréfája, melyen zsenge koromban jót nevettem. Mostani alkalmazása inkább megríkat...

A könnyes szemmel kacagó, kacagva könnyező amerikai meséli: Ikrek voltunk. Egyikünkön anyajegy ékeskedett, másról nem lehetett bennünket megkülönböztetni. A fü-

rösztésnél egyikünk belefult a vízbe. Megállapították, hogy az anyajegyes volt. Rettenetes! A napokban fölfedeztem magamon az anyajegyvet és most nem tudom, én fultam-e meg, vagy a fitestvérem...

Éppen így töpreng az én magyar fajtám is, valamint künt van a vízből. Megtalálja önmagán a szalmaláng, a megalkuvás, szóval a történelem anyajegyét és nem tudja, ez az anyajegyes magyarság fulladt-e bele az idők áradásába, vagy önmaga, az, aki tovább él...

Ám tegyük félre a tréfát. Vegyünk példákat az imént levitézlett háborúból. Ismertem szegény bajtársamat, a pilótát, a tízesek repülőosztagából. Az oroszok valahol Bukovinában lelőtték gépmadarát. Az a magyar koponya átkozottul kemény, nem törött össze, bárha rémeset esett. Csak éppen megütötte egy kicsit a homlokát. A doktorok rámondták: sokk. Egyszerűen elfelejtett mindent, ami bukása előtt történt vele. Azonossági jegye, meg ábrázata kissé összeégtek. Ő meg elfeledte kicsoda volt. Elcserélt ember. Irtózatos lehet, a régi természettel új életet kezdeni. Modern lélekvándorlás. Másutt is akadt ilyesmi, hiszen évenként megteszi körútját az ilyen sors angol, olasz vagy francia lapokban. Itt is, ott is. Atyafiságok verekednek az ilyen X emberért.

Az én fajtám feje is ilyen kemény. A háborúban nagyot esett, de nem vezett bele, mert kemény tarkója volt. Csak éppen mindent elfelejtett, ami nagy eséséig történt. Nem tudja kicsoda. Régi természetével az új idők életét akarja élni, ami pedig sehogysem megy. Körülveszik az atyafiságok — egyik is, másik is —, mindegyik magához akarja édesgetni, mert szüksége van reá, bár nem tudja, az igazi-e, akit keres az eltűntek vagy letűntek között...

A magyar ma új, csak a természete a régi. Nem tudja kicsoda...

A háború azért állt csak meg, mert öncéllá kezdett fajulni. Különben még ma is folynék tovább. Összetévesztettük és összetévesztették az eszközt, a háborút, a célokkal, a céllal: a békével. Ezért félbemaradt és most parázslik a szívekben...

Igen, lelöttek repülésünkben. A nemzet a fejére esett. Mindent elfeledett, amit tanult, csak a természete a régi. Szegény, elcserélt nemzet...

— Miért írta ezt az éles, gúnyos cikket?

— Azért, mert ráeszméltem, hogy minden magyar tragédiának oka az, hogy minden esemény a történelemben készületlenül találta. Hogy az esemény jött, arról nem tehetünk. Hogy rajtaütésszerűen talált, az már a mi bűnünk. Semper paratus. Az az ember, ki mindig készenlétben várja a halált és éppen ezért rendben tartja dolgait, hogy rendezetten hagyja hátra becsületét vagy nyomorúságát. Mi haldoklásaink idején is rendetlenek voltunk. Ezért talált készületlenül 1242, 1526, 1711, 1848, 1867, 1918... E számokhoz nem kell magyarázat. E számokat leírtuk és régi lelki szegénységgel kezdtük újra a nemzeti csecsemőkort. Legfeljebb felhúztuk azokat a köntösöket, miket más népek már levetettek. Szóval, eszméink uraságoktól levetett ruhákban jártak-keltek.

Az elnök ceruzájával kopog. A vádlott meghajol.

— Kérem, vannak korok, melyeket mások siratnak, én meg szégyellek. Vannak korok, melyeket mások tranceban magasztalnak, én meg gáncsolok. Nekem az igazság epéje kedvesebb, mint a hamis glória édeskés mellékíze. Ha szavam gonoszul cseng, mégis jó szó. Pompásan éneklí Tasso:

*Igy a beteg gyermek, ha kóstóloul
Mézze kenők a csésze ajkait,
A keserű nedvet csalódva issza,
Hogy a csalásban éltét nyerve vissza...*

A nemzet már nem gyerek. Ezer év legalább is serdültségi kor... Tessék méz nélkül mindent megízlelni. Az az örökös méz gyöngeséget, naívságot jelent. Szabad tehát magamon illusztrálnom, miért kellett így írnom?

— Tessék. Lehetőleg röviden.

— Újra bocsánatot kérek, elnök úr, én csak három rövidséget ismerek. Az egyik a jelszó. Rövid, tehát nem ér semmit, mert belefér a végtelenség. Mindenki annyit takar vele, amennyit akar. A másik a definíció. Rövid, ezért nem érti senki, mert tudás helyett mesterkélten kifaragott

tudákosság. A harmadik rövidség a sírfelirat. R. P. Requiescat in pace. Már pedig én tagadom, hogy van békesség. A meghaltaknak velünk kell maradni. Nem lehet békességük. Nem. Velünk együtt kell küzdeni mindannak, amit kezük formált, agyuk kigondolt, szívük szenvedett...

— Vádlott úr, kevesebb teoriát. Ön most nem cikket ír, hanem mi kihallgatjuk!

— Jó. Igyekszem lapidáris lenni, mint a ballada. Ideállok, mint gyerek. Összevissza tanítottak. Mindent rózsaszínű fátyollal letakartan mutogattak. Elhitették velem hogy nem a zsidók voltak Isten választott népe, hanem mi, magyarok. Természetesen, jól esett az ilyen jámbor önhittség. Lerakták a sínpárt a dzsentri fiúk elé, mint a vasutat Szombathelytől vagy Kecskeméttől Budapestig. Csak föl kellett gördülni, letérni nem lehetett. Összeütközés ritkán volt. Én is valami megyei aljegyzőségen vagy miniszteri fogalmazóságon kezdtem volna és meghalhatok majdan, mint nyugalmazott alispán, mint államtitkár vagy huszárezredes, vagy éppen a külön ajtókon bebocsátott képviselő és többszörös díszpolgár...

Második fejezet. Egyszerre menni kellett. A megcsontosodott pacifisták, akiknek nem kellett menni, akiknek a háború karriér vagy üzlet, indulókat harsogtak fülünkbe minden újságban, hogy ezek mellett Tyrtaeus halkszavú, dadogó öreg lehetett. Szavuk lángja mellett a „Marseillaise“ langyos eső; lelkesedésük muzsikája mellett a Cinka Panna nótája jámbor egyházi ének...

Az elnök úr kemény pillantásán látom, hogy antimilitaristának tart. Hát úgy — nem! Szülőföldem göröngyéért, vérségemért tíz körömmel neki annak, aki ezeket bántja! De a tikos diplomácia receptjeiért, melyek adagolása kockázatos méreg, mégis csak keserves dolog... A történelem időnként megköpölyözi a népeket. Ehhez az úgynevezett államférfiak által ajánlott érvágáshoz mi, magyarok, kicsit kevesen volnánk...

Hát igen, én is bokkrétát tűztem sapkámra és daloltam, mert paraszt-atyámfiái is bokkrétát kaptak és daloltak. Gondoltam, ott, ahol idegen rög alá lapátolnak és oltott

meszet öntenek rám, jusson nekem is pár szál magyar virág legutolsó földbirtokomra... Ezért fogadtam el a bokrétát. A katonanóta meg erős bor. A magyar mindig bíróg tőle. Daloltam én is, hogy ne halljam szívem verését.

Következtek azok a csatateri élmények, amelyeket mindenki átél. A nagy elválások szeretett embertársaktól és ábrándos célkitűzésektől, a civilizáció kényszerű lekopása, az ingadozások a gyáva életöszön és a vak hősiesség között, a virtuskodás nem emberekkel, katonákkal szemben, hanem a gonosz tudománnyal, a Saurus-szerű, a sárkányszerű gépekkel szemben. Nehéz Szent György lovagnak lenni a modern sárkányok előtt, melyek a horizontról felénk sisteregnek, mint ágyúk, a földből felénk robbannak, mint akna, a magas égből ránk meteorkodnak, mint a repülő bombái, ahol állunk, ahol megyünk, ránk ólálkodnak, mint mérges gázlehellet vagy bacilluseső. A női ideál, ki le szokott venni egypár fontnyi ólomsúlyt szívünkről és le szokott símitani egy-egy ködfelhőt homlokunkról, emberállatnak öltözött a vaskos markotányos rokolyájába vagy az odaadó ápolónő fehér dominójába... Nem ezekről az élményekről akarok szólni, még a deszkavárosok és szögeskerítések, a fogolytáborok közismert álmkórságáról sem, melynek neve nosztalgia. A hazámért mindezt elfogadom velejárónak azért, mert hazám van, nem csak kívülem, hanem szívemben is. E közös férfikeservekkel megbírkózik a lélek, mint akarat, a fizikum, mint ideg. De ezek demoralizálnak.

Méltóztassék meghallgatni. Én azokról az apró demoralizáló tragédiákról akarok csak szólni, melyek nem mindenkit, hanem éppen engem értek. Fokról fokra. Ne méltóztassék nevetni. Az első meghasonlásom valami paripánál kezdődött...

Már-már megszoktam, hogy magamszörű fiatal emberek mellettem föltartott merev ujjakkal kapaszkodjanak bele a láthatatlan horgonyba, melyet életnek hívunk. Ezek azután némán hanyatt vagy arcukra vágódtak. Végre ez is semmi. A halálpajtás velünk születik és a bölcsőben ott szundikál mellettünk, mikor apánk csitítgat vagy anyánk keresztet rajzol homlokunkra. Velünk alszik,

velünk gügyög, az icipici Kain a tehetetlen icipici Abel mellett. Ez a halálpajtás a harctéren hangos tömegbe verődik. A csatatér a halál népgyűlése, a halál Pusztaszere.

Már-már megszoktam az „ismeretlen katonát“ is. Hiszen nem a párizsi Arc de Triomphe alatt fedezték fel. Mi naponta láttuk magunk mellett a daliás fiút, kinek arcát elhordta a gránát. Megszoktam a múlandóságot, mit a laikus irtózatosságnak, a tudomány a természet törvényei érvényesülésének nevez. Hiszen otthon is meg van, éppen így, a nagy városok fenntartott virágos kertjében, vagy falunk búzamezőkből kihalászott táblájában, hol nem terem semmi. Csakhogy ott letakarják ezt az elmúlást szép lepelrel, melyet finom, puha asszonykezek hímeztek.

Ilyesféle millieuben esett meg az egyik furcsa kis epizód. Baróthy Szabó Géza volt a kapitányunk. Nem ő róla beszélek, csak a paripájáról. Pompás ló. A Csinos. A kapitány derék ember, a paripa derék állat. Ez a ló még ott a lengyel mezőkön is konzerválni tudta szépséges fiatalágát, mint a kiváltságos asszony. Egyszerűen nagylelkű állat volt. A muszkák egyik füledt estén pergőtűzzel ünnepeltek. Az egész levegő villámlott és égett. A föld ezer apró kráterrá változott. Én figyeltem a periszkópon át egyik gödörből. Láttam, hogy a magyar és orosz parasztok közötti pokolban föl és alá száguldozik a szegény Csinos. Nyergelten. Kantárosan. Hátán senki. Zabljájából lelóg a gyepelősár. Átlőtték a gyepelőt is. A ló ide-oda keresett, szaglászott, száguldott. Minden golyó kikerülte. Nem lehetett bepányvázni. Éreztem, hogy az egyetlen élő teremtmény, mely nem harcolni, pusztítani jött ide, az egyetlen, mely itt valaki után bánkódik. Mindenki más magával vagy ellenségével törődik. Valaki után reménytelenül bánkódni a legnagyobb szenvedés. Az állat még öngyilkosságot sem tud elkövetni. Ebben mi igazán fölötté állunk. Az oroszok helyett célbavettem a lovat, ezt a szenvedő, büntelen hadieszközt... Euthanasia! Ne szenvedjen. Kérem, ezen az estén éreztem először valami furcsa meghasonlást...

Először éreztem, hogy nem harcoltam, hanem gyilkoltam.

A második gyilkosságom még kétségtelenebb volt.

Ezredesünk rám parancsolt, hogy megbízható, vitéz embert keressek ki, valami kis katonai feladatra... A drótakadályt átvágni, hasoncsúszva... Éppen mellettem rakosgatott káplárom. Monostorynak hívták. Tagbaszakadt, kitűnően kitermelt magyar paraszt. Szikes földből mintakalász. Otthon falujában tanító volt. Tele volt a földből feltörekvő ember életre való furfangjával, okosságával. Kiváló emberpéldány, akit csak szeretni lehet. Otthon takaros, helyre asszony a felesége. Karján gyerek, amelyik talán akkor, mikor én Monostoryt kiválasztottam arra a számtanilag kiszámítottan halálos feladatra, először próbálgatta ezt a szót: apa-pa, apa-papa-pa... És én mégis őt ajánlottam erre a halálos útra, mert legalkalmasabb volt. Ajánlottam, pedig tudtam, hogy hiábavaló eleste... Az ezredes csak azért tervel valamit, mert rendjelet akar. Ekkor lettem tudatosan gyilkos másodízben...

Bíró uraim, ez demoralizál. Kell, hogy ezután a gondolatok is degenerálódjanak, mert le kell vetniök rendes öltözetüket, amit otthon az iskola, tűzhely, hivatalszoba és a szalón szabott rájuk...

— Lázár Kálmán, látom, ön nem tudja a vádlott szerepét játszani, igazán még játszani sem. Mikor védekezik, akkor is ír, ha beszél. Akkor is beszél, mikor ír... Jobb lesz, ha én kérdezek. Mondja, mikor megírta túlfűtött cikkeit, miért — nos, hogy ne használjam ezt a csúnya szót: megszőkött —, miért emigrált külföldre?

A vádlott kiegyenesedett.

— Én? Emigráltam? Elnök úr, méltóztassék inkább a „megszőkött“ szót használni. Az emigrálásnak ma igen dohos íze van... Valamikor az emigráció mártírságot jelentett, ma legtöbbször hitványságot jelent...

Az elnök közbeszólt:

— Jó. Szükségesnek tartom megállapítani, hogy ön vitéz katona volt. Beszereztük parancsnokságától a minősítést. Az az ezredes, akit ön imént gáncsolt, Oswald Ritter von Mittewald, önt dicséri. Megírja, hogy mikor valami igen vakmerő feladatra önként jelentkezőt keresett, mely a biztos véget jelentette, ön jelentkezett. Csakhogy ő, az ezredes, nem fogadhatta el ezt az áldozatkész ajánlkózást, mert

ön akkor már főhadnagy volt és a csapatnál a néhez állásban már szűkiben voltak a tiszteknek. Ezért kívánt az ezredes embert a legénységi állományból. Talán ekkor ajánlotta ön Monostoryt? Az eset 1916. február 18-án történt, a Dornavatra melletti fronton...

A vádlott lehajtja fejét és ülve marad.

— Jó. Ez a hallgatás is felelet. Férfias felelet. De hát a nagy háború alatt, hogy úgy mondjam, más volt a klíma, mint a háború utáni levegő. Emberek, akik életüket játszva odadozták volna 1918 őszéig, 1919-ben már sálba burkolódtak, hogy valami kis náthát ne kapjanak. Tény, hogy ön mégis elhagyta hazáját, mikor cikkei miatt meleg lett a talaj lábai alatt...

— Elnök úr! Nem. Álmomban sem gondoltam, hogy cikkeim miatt bíróság előtt üldözni fognak. Nem sejtettem, hogy azok után, amiket 1918—1920-ban magyar nyelven összefirkáltak, a közérzékenység a forrpontig emelkedik. Nem. Én azért bolyongtam Bécsig és innen Berlinig és onnan Párizsig, hogy megtaláljam azt a magot, amit ott-hon elültethetek.

Az elnök csodálkozik:

— Micsoda magot?

— Kérem, minden eszme és minden irány gyümölcs. Akármilyen férges vagy poshadt, mégis a termések termése, még a téveszme is. Van magja, egészséges magja. Ezt akartam idegenben kihámozni. Ehhez a gondolatot a „Journal de Genève“ egyik cikke adta. A cikk 1919 tavaszáról való, én csak akkor olvastam, mikor a második, a csúnya fogságból kikerültem. Az első, a szibériai, hosszú volt, de becsületes. A másik, az elvtársak idején... Arról nem szólok ma. „La Hongrie délirante“ — deliráló Magyarország volt a cikk címe. Az egész világon kerestem azt a chinafát, melyről balzsamot hozhatnék haza a nagy magyar láz gyógyítására. Mikor a Café de la Paix egyik asztalkája mellett Párizsban olvastam „Az Est“-ben, hogy cikkeimért vádat emeltek, frankká tettem mindenemet, hogy hazajöhessenek. Arról nem tehetek, hogy már a határon lefogott a buzgó tisztviselő, aki más vágású személyek megrendszabályozásához szokott. Ez a kis incidens adta

egész külföldi utamnak azt a szint, mintha megszőktem volna. Ugyan kérem... Nekem itthon a legkeményebb ítélet is becsesebb, mint idegenben díszdoktorátus...

Dr. Thury Géza, az ügyész, szépen beszélt. Csiszoltan. Tárgyilagos jószívúséggel és szigorú nagylelkűséggel, már amennyire ezeket a fogalmakat össze lehet kötni egymással. De vádolt. Nehéz idők. Rettenetes megrázkódtatások. Gyönyörű józanság, mindent összehegesztő rend és nyugalom... Szó esett sírnivaló „aberrációkról“, bölcs kormányzat feladatairól és féktelen temperamentumokról... Talán nem derék magyar ember az, aki cigarettára gyújt? De ha puskaporos hordók közt teszi? Akkor bizony büntetni kell...

A szoborarcú elnök halkán közölte: a bíróság tanácskozni fog...

Csend. A hallgatóság padsorában talpak csoszogása. Köhintések. Torkok köszörülése. Valahol leesett valami könyv. Biztosan valamelyik hallgató törvénykönyvet hozott magával és rosszkor ejtette le. A három bíró hamar visszavért.

A Magyar Szent Korona nevében! A törvényszék Lázár Kálmán, 26 éves, budapesti születésű, ugyanitteni lakos, állástalan hírlapíró, szolgálatonkívüli honvédfőhadnagyot... fölmenti. Megokolás: újra szürke számok, paragrafusok közömbös számai. Bölcseség lapidáris rövidséggel. Minek sokat írni, mikor az ügy ad acta kerül... Az ügyész megnyugszik.

Valaki hátulról közbesüvít: Akkor minek az egész komédia! Mögötte fiatal emberek tapsolnak az ítéletnek. Leghátul a szemüveges, epés polgár véleményt nyilvánít: Le a kalandorokkal. Éppen elég volt a bitang bolsevistákból...

A szürkearcú elnök szeme meg sem rezzen. Begombolja kabátját és szárazon rendelkezik:

— A termet kiürítettetem! Következik: betöréssel és lo-pással vádolt Lakatos Gyuri és társai ügye...

Künt ólmos eső pereg. Lázár Kálmán a törvényszék kapujában nagyot csúszik. A feslett zsinóros bundájában for-

golódó, kajlabajuszú Lukács bácsi, az öreg portás fürgén kapja el:

— Ne tessék, fiatal úr, elbukni... Atkozottul csúszós ez a világ...

Lázár kelletlenül botorkált a nedves, hűvös utcán. Egyik ház előtt akaratlanul meg kellett állnia; a sikátoros, vegyeskereskedés-szagú kapualjból valami dalt hallott. A katonazubbonyos vak ember hegedűjét cincogtatta, mellette a félkezű, szegényes, falusi tenorján vágta ki:

*Befújta az utat a hó,
Céltalanul bolyg a fakó...*

Aztán megcsörgette az üres kis tányért a zárt ablakok felé. Úgy látszik, apró kavicsokat tartott markában, hogy csörögjenek, mert ugyan eddig sehonnan sem repült le papirosba rejtett pár fillér. Ő is bement a kapu alá és elsőnek dobott valamit a kis tálba, azután menekült az „Isten fizesse meg“ elől, pedig maga is de rá szorult erre az áldott visszafizetésre... A kapuban beleütközött a morgó sánta emberbe, aki harmonikát cipelt oldalán és elkeseredetten fordult ki a szomszéd házhoz: ej, ti lókötők, megelöztetek! Pedig ti csak Ravaruskánál sebesültetek meg, én meg Doberdón. Ott kutyább volt a világ... Szomorúan nézte a rokkant koldusok irígységét és a teljes egyedüliséget kereste. Hogy biztosan megtalálja, emberek közé ment. A sarkon az első kis kávéházba. Az ablakok fölött valamikor aranyos betűk hirdették: „Magyar világ“. Most a három utolsó betű leesett... Csonka volt és értelmetlen ez a név, mint az egész ország...

Olyan kis asztalt választott, mely körül a többi asztal üres. Így valahogy szabadabbnak érezte magát. Kicsit szédült a feje. Azt hitte, a kávéház fülledtsége szédíti, az áporodott cigarettafüst, keverve a kávémasinából feltolakodó selejtes aromákkal.

A szomszéd asztalhoz két kalmárbrázatú ember telepedett. Csúnyán szürcsölték kávéjukat. Bár halkan suttogtak, megütötték fülét a hanggal aláhúzott szók: devalváció, infláció, búza, valorizálás, dollár, kurzus, szokolban is lehet... Apró cédulákat írtak; a közberakott apró indigó-

lapoktól már sötétkék volt minden ujjuk. Írtak, gyürtek, az összegyűrt cédulákat a padlóra lökték. Az egyiknek kidagadt a nyakszirtje az idegességtől és körülvette tarkóját, mint a halovány vörös sál. A másik szúrós szeme ide s tova futkosott a cédulákon, mintha pillantása versenyt futna az odakörmölt pénztételek asztronómiai számaival. Lázár gyűlölte őket, pedig neki nem vétettek semmit. A bal asztalkához elvirult asszonyosság ült és percenként az uralkodásba rekedt hangon követelte a „főur“-at. Egyszer a kávéja nem volt elég barna, majd nem volt elég meleg, majd újságokat sürgetett, melyek csak másnap reggel fognak megjelenni. Lázár őt is gyűlölte, pedig ez a derék asszonyosság nem vétett neki semmit...

Inkább a mennyezetre nézett. A századvégi aranyozás kopott volt, mint minden aranyozás, ahol nincs alatta fém. A fal faburkolatába illesztett képen a mezőkövesdi viselkedésben festett leányzó vállingére korom rakódott: jó volna már, ha az a szegény kis modell kiöblögethetné ezt a gyolcsot... De olyan kormos, hogy még Ágnes asszony sem tudná többé fehérre mosni... A mennyezet nagy repedésén önmagába összegömbölyödött pók himbálózott, mintha hálója finom szálaival akarná összefércelni a repedező gipszékeségeket. Minden kopott és szegényes, mint az egész magyar nép hangulata. Az ajtóra nézett. Legjobb várni valakit, akár jön, akár nem jön. Ez a várakozás izgat, szórakoztat vagy gyógyít és még csalódást sem hozhat annak, aki nem tudja, kit vár... Meglebbent a zöld bársonyfüggöny sárgába fakult lebernyege. Rokkant lépett be. Sovány, elnyűtt ember. Foltozott katonablúzában ott fityegett a „nagy arany“ szalagja, meg a német színek gyűrődött kis gombolyaga, a vaskereszt egyetlen hagyatéka. Maguk a kitüntetések hova lettek? A zálogházba vándoroltak vagy valami numizmatikus kirakatába? Ott hallgatnak erényről, reményről, szenvedésről. Mindegy. Ettől az embertől nem kéri senki számon a rendjeleit. Hiszen ez az ember már — halott. Halott ennek a világnak. Reszket, mint a nyárfalevél, reszket külön teste, feje, keze, kezében görcsös botja, külön, mint a rezgő nyárfa minden levele. Ez az ember, akit köznyelven hősnek neveztek — koldult. Valaki, aki szereti a saját hangját hallani, át-

szólt a másik sarokból: nézzétek, ez az ember a mai Magyarország! Az is így reszket a sokktól... Mindenki odanézett, de a közbeszólásnak nem akadt gazdája. Akik arra felé ültek, csészéjük fenekén kanalaztak vagy a hírlapokba temetkeztek. Csak a patriarcha-fejű úr méltatlankodott: Igen, a közbeszóláshoz értünk... A közbeszólás a kondenzált felelőtlenség... Lázár nem bírta sem egyiket, sem a másikat, pedig neki egyik sem vétett. Fészkelődött helyén, mint a diák, nem is a vizsga előtt, hanem utána, mikor diplomát adtak kezébe, de nem tud vele mit kezdeni.

Künt az utcán hólyagosan loccsantak az esősudarak a fényesen feketélő kövezeten és a lámpák kedvetlenül néztek bele ebbe a nedves melankóliába. A kis kávéház vendégei savanyú képpel rázták le a trópusi őszi vizet köntösükről; kiki a megszokott asztalához telepedett, mint ahogy az estente hazatérő nyáj mindegyik állatja befordul a maga kapuján. A kopott terem a lámpák kivillanásakor átváltozott a titkos szegények, a lesiklottak, az únottak, naplopók és időmilliomosok füstös klubjává, mert ezek valamennyien itt keresik a társadalmi élet erőtlen pótkávéját. Az igazi mokkát a társadalomban nekik senki sem töltögeti. Egy-egy elázott rikkancs toppant be, szerény és reménytelen tolakodással vándorolt asztaltól asztalhoz és kínálta a legújabb, még festékszagú estilapokat: Szenzációs legújabb kiadás!

Lázár vásárlás nélkül olvasgatta az elébe tartott vastagbetűs főcímekeket és összetöpörödött alcímekeket. Először közömbösen, majd egyre kíváncsiabban. Olyat érzett, mint az átbocsátott diák, ki mérlegelgeti a kalkulusokat a szét-hajtott bizonyítványban. Róla írtak. Mindegyik lap a saját külön szája íze szerint. A komoly, nagy vagy szürke lapok pár soros napi hírben intézték el a jelentéktelen esetet: „Lázár K. állott a büntetőbíróság előtt. Dr. Thury Géza ügyész nemzetgyalázással vádolta. A bíróság a vádbeszéd után bizonyítékok híján fölmentette...”

Akadtt lap az egyik oldalról. Ez már hangosabban írt: „Az izgató Lázárt fölmentették. Nem bírálhatjuk a független bíróság ítéletét, de a leckét ez a vádlott megérdemelte. Le kell törni a szélsőségeket. Aki közlegénynek szü-

letett, ne akarjon marsall lenni. Az a bizonyos marsallbot nincs mindenki tarsolyában. Kalandokra nincs időnk, még kevésbé erőnk és pénzünk...”

A másik esti lap küiönvéleményt fejtegetett: „Szólj igazat és betörök a fejed. Végre akadt nyilteszű, nyiltszívű, nyiltszemű magyar, ki igazat ír a sok kérlek alássan után. A szava döng, mint a hajnal kopogása, a távolból még összezavarodó nappali élet zaja, döng az ablakon, ajtón, portán... Bíróság elé cipelik... Hja, mi még nem tudunk magyar földön Hyde-parkot teremteni, hol mindenki a székre, padra állhat, hogy elszónokolja, ami lelkét nyomja. De azért napszámra hivatkozunk angol analógiákra. Éljen a független bíróság! Sok urat, kinek kényelmét riogatja a fekete betű gyászkeretes gondolata, megtanított a bíró arra, mi is az a sajtószabadság? Csak kérünk mégis egy kis jogegységet. Szegény szakszervezeti titkárunkat, Kovács Lipótot, a szomszéd teremben szigorúan elítélték...”

Megrázkódott és egészségesen rossz érzéssel toltta el magától a célzatos cikkáradatot. Megpróbált mást olvasni. Megakadt a szeme valamelyik másik cikken: „Rosty Menyhért, az őstehetség, a HÉV vonata alá vetette magát. Ez már a szokott nekrológunk, mert sokszor ismételtethetjük... Paraszti sorból lett intellektuel. Éppen rosszkor. Gépkovács fia volt. Bevonult a 44-es bakákkal. Ott akadt Przemyslben. Szerették, nem csak, mert vitéz katona volt, hanem, mert nótás fiú. A hasonló vágású legényeknek katonanótákat írogatott, mikor az oroszok ágyúztak. Akkor is nótázott, mikor a bajtársak mellette halódtak. Egyszerűen utánozta a néhai való derék Gyóni Gézát, csak versei, dalai a jobb köntös helyett még borjúszerű lobogó ingben, kemény bakancsban kullogtak. Talán éppen ezért nem halt bele Szibériába, hanem sokat tanult a deszkavárosban és havazásokban. A parasztleányból intellektuel lett, éppen rosszkor, mikor intelligenciában a háború után nem volt konjunktúra. Átkozott nagy lett a kínálat a végekről beözönlőkből. Hazavetődött és új hangot ütött meg, tele szociális érzéssel, differenciált érzéssel, gondolatok szinthezisével. A halott poétának ideírjuk egy pár versikéjét:

Hattyúdal.

Uram, légy kegyelmes hozzám,
Engedd, hogy némává legyek,
Mint néma égen néma csillag,
Horizonton a kék hegyek...
Fogyó fajom talán így némán
Mégis csak egyszer majd megért:
Hisz itt az embert akkor értik,
Ha már a földbe visszatért...

Mit is keressek itt?
Leszek hát — néma... csitt.

DECEMBEREK.

Ti emberek!
Közöttetek a lelkem didereg,
Ti zúzmarás decemberek!

Mert a nap ragyog,
Azt hittem, én is: március vagyok...
Kinyíltam — és most megfagyok.

HAMUPIPŐKE.

Gyerekkoromban tudtam, hogy mese.
Hallgattam, de nem hittem soha,
Hogy mákot, lisztet össze-szétkevert
A gonosz mostoha.

Ma már tudom: pipőke én vagyok.
Az új IDŐ a gonosz mostoha...
Eszméit éjig válogathatom:
Kész nem leszek soha!

PARDON.

Lent a nagy utcán bandukoltam
Nem vetve senkire szemet, —
Szorongatom csak óva, féltve
Szegényes, apró kincsemet.

Csak el ne ejtsem, el ne törjem,
Ne csússzék hóban el a láb...
Meglöktek. Minden sárba hullott.
Pardon...

S mindenki megy tovább.

Felöltözködtem ünneplőbe,
A lelkem új köntöst kapott,
De jó, de szép, — így ünneplőben
Megülni a vasárnapot.
Valaki tülköl. Száguld. Eltűnt.
Hogy még csodánál is csodább...
Lefröccsent. Lelkem is pecsétes...
Pardon...

Ó már rohan tovább

És egyszer majd... a rév előtt már,
— A nagy keresztet én viszem...
Ledöntenek, mert útban álltam, —
S nem állít talpra senkisémet.
Mentőknek ezredik eset volt, —
Nekem csak szétfujt délibáb...
Ledöntenek, mert útban álltam,
Pardon...

Az élet megy tovább...

AZ UTOLSÓ MOSOLY.

Mikor a sors becsapja majd
Rongyos kis könyvemet,
Dúlt orcámról törölje le
Utolsó könnyemet.
Ajánlásul írjon reá
Még egy fanyar mosolyt...
Mindenki higgye: nevetek
Az életen, mi volt.

Akik szerettek (s voltak-e?)
Mondják: nem változott;
Még most is egyensúlyozott
Nagy kötélén, hogy távozott...

Akik gyűlöltek (bánom én!)
— Nekik fülem süket! —
Higyjék, hogy ép kinevetem
Nagy semmiségüket...

A cikkíró a szomorú verseket arra használta fel, hogy üres fenyegetéseket szórjon azok ellen, akik „a nagy halottat meg nem értették és annyit sem juttattak neki, hogy a HÉV-vasút rossz mozdonya helyett — a pisztolyt választ-hassa...”

Lassan hajtotta le a lapot, mikor vadidegen úr ült asztalához.

— Szervusz Lázár...

Nem tudta hamarjában, hova tegye ezt az embert. Szárazan köszöntötte: Jó estét.

— Na, ne olyan savanyúan. Fiú, szerencséd van. Ösmersz. Nagy dolog, ha ma valakit politikai ügyben fölmentenek. Ösmersz. Ezt kamatoztatni lehet. Ösmersz! Ezt jól megfizetjük. Ösmersz...

Lázár csak most vette észre, hogy az a visszatérő „ösmersz“ nem az ismeretséget jelenti, hanem valami legújabb pesti tájszólás, mellyel el lehet mondani minden gondolatot, minden árnyalatot, amit a másik nem akar bőbeszédűen kimagyarázni.

— Hát adunk kezdőfizetést. Meg cikkenként is valamit. Rád fér, derék Lázárom, mert aligha tévedek, mikor állítom, hogy nincs még dollárszámlád a Kereskedelmi Bankban... Akit fölmentenek, annak rendesen üresebb a zsebe, mint annak, akit elítélnék... Ösmersz... Minden cikkért, mely után felmentenek, duplán fizetünk. A demokrácia szent nevében — beszélsz? mit?

— Uram, én tollammal nem kereskedem. Írok, de nem a demokrácia szent nevében, hanem egyszerűen magyar mivoltom sokkal szentebb nevében...

— Add már alább, kisöcsém. Le arról a sallangos koturnusról... Úgy látszik, mégis meghökkentett kicsit az ügyész elokvenciája. Ne félj... Ösmersz! Van raktáron pihenésre kész emberünk, aki helyetted ül. A munkátlanok közül szívesen adunk strohmannt... A chômage korában könnyű legényt keríteni erre a — munkaalkalomra...

— Kérem, hagyjon békét. Nem írok pénzért. Nem írok rámparancsolt világszemlélettel. Van szívem, akaratom — és lelkiismeretem.

A másik elhúzta arcát.

— Jó. Majd meglátjuk, hogy p. o. Krausz Simon hogyan eszkomptálja akaratom váltóját. Meglátjuk, mennyit ad a mont-de-piété szívedre, erre az antik és — bevallom — ritka kis műkincsre... Jó. Hát térjünk át a magázásra. Szóval majd elseje után is bekopogtathat a NÉPAKARAT szerkesztőségébe, mert tolla — az jó. Csak figyelem! Annak, aki önmaga jön, ötvenszázalékkal kevesebbet fizetünk, mint annak, akit — hogy az egyetemek frázisával éljek — meghívtunk. Adunk, de ha kérnek, a felét adjuk...

A testes idegen úr nagy forgolódással már bele is bújtt bundájába és fütyürészett a Marica grófnő dalaiból.

Lázár Kálmán gyomra megémelyedett.

Végig száguldott előtte saját sorsa egyetlen szempillantás alatt.

— Indulás az életbe a szolid apai házból, fényes bizonyítvánnyal, teli reménységekkel, nemes ambíciókkal. A papírlap ketté reped. Éppen még csak Horatius utolsó praeparatió-ját kellett volna befejezni: Horrida tempestas coelum contraxit et imbres... Borzasztó zivatar vonult fel az égboltozaton... Még csak az „imbres“ szó hiányzik...

— 1914. Nagy indulás a legnagyobb érettségihez: a haza rögének védelmére...

— 1916. Útés a mellre. Az ólom átment a tüdőn. Hányódás piszkos jekaterinoszlávi kórtermekben...

— 1916. Karácsony. Igen, már a harmadik gyertyagyújtás. Deszkaváros, drótkerítés — ezeknek minden lelki betegségével, mely majd otthon elmúlik. Csakhogy az a szellemi TBC beágyazódik valahol a lélekbe.

— 1919. Út a világ körül, de hazafelé vezet. Óceánokon át. A hazai rög behull az óceánba, mert másé lett otthon a föld...

— 1919. Börtön a föld alatt. Az élet pincéje — élve a föld alatt, mert a napfényben terror jár körül. A börtön ajtaját kinyitják, de — románok nyitják...

— 1919. Karácsony. A derék nem fél az idők mohától. Kitor és eget kér! Ujra kezdések; a jelszó: indul az eszmel

— Vád. Ha elítélik, akkor lehet legalább úgynevezett mártír. Ez a mártírság vonz. Talán nem is rossz kenyér... Pfuj, micsoda materialista gondolat... De hiszen fölmentették. Igazságosan. Bölcsen. Vagy talán nem vették komolyan? De lelke köntösén ott húzódik keresztül a mész-szalag, mint a háború alatt a szabadon járó orosz hadi foglyok köpönyegén — a megbízhatatlanság ismertető mész-szalagja...

— Most hová? Minden milyen más volna, hogyha 1914—1924 között, élete legszebbnek álmodott tíz esztendejében hagytak volna neki csak annyi időt, hogy megértő leánynak egyszer elmondhassa meggyőződéssel ezt a szót: ANGYALOM... Igen, csupa nagy, igazságában nagy betűvel... Az idők nem hagytak neki ennyi időt. Emiértelen kalandok egyetlen emlékei, melyek illúziói addig sem tartottak, míg egyszer letűt a homokóra homokja. Megrázkódott. Most ez az ismeretlen Rosty fiú az ő végzetével elmondja, mit kell tennie! Éppen neki mondja, akinél ez a tragédia családi tradíció. Igen, a doktorok, lélekbúvárok mondják: terheltség, kényszerű törvény, hiába ellene minden. Vele még a teremtés is igazságtalan... Igen, igen — Lázár András, a nagyapa, önmaga tett pontot élete után; — dehogy is „után“ — éppen a közepén. De ő nem kétségbeesésből tette, hanem magyar nosztalgiából, hogy maga helyett legalább ketté vált lelkét, a két kis ikret hazaküldhesse. Nos, és nagynénje? — a megfagyott fecske? Igaz, Ő meg szerelmi tévedésből cselekedett. Büszkeségből. De azért mégis végzett; — ez valami örökletes terheltség...

Maga elé mormolt. Megtapogatta zsebét: Nekem van pisztolyom! — Rosty fiú, magyar fiú! — megyek utánad!

És ekkor — történt a csoda. Valaki lehajolt és fölzedte azt a kis héjat, melyen elcsúszik az élet. Meggyújtotta azt a gyufát, melynek fellobbanása nélkül kikerülhetetlen az összeütközés, a rohanás neki a falnak.

Ebben a pillanatban új vendég lépett a terembe. Ruhája tükrös, feje deres, szeme szomorú. Mégis olyan ember, aki-

hez szeretnék odatolakodni, legalább egy kézszorításra. Csodálatos a jobb napoknak visszafénylő glóriája. Ahogy a lepirkadt napban még a semmi-tájék is megszépül, — a senki-ember is több a jobb napok leáldozó glóriájában. Körülnézett: sehol szabad hely. Lázár tüstént intett neki:

— Kérem, én úgyis megyek már. Tessék az én asztalom... Szemmel köszönt. Letelepedett.

— Öcsém uram, nem zavarom. Csak kicsit melegedni akarok. Ez a csésze kávé a vacsorám. Méltóztassék csak olvasni. Én hallgatok.

A fiatal Lázár nem bírt egyszerűen elmenni. Valami hatodik érzék vonzotta ehhez az emrhez, akinek fia lehetett volna. Némán ültek egymással szemben. Az idegen pillantása rátévedt a székre halmozott lapokra — a legfelső lap bírósági riportjának vastag betűire: LAZAR KALMANT FÖLMENTETTÉK... Halkan mormolta:

— Fölmentették...

Lázár összerezgett és tettetett közömbösséggel kérdezte:

— Talán érdeklí ez a jelentéktelen eset?

— Igen is, nem is. Miért igen és miért nem — az meg öcsém uramat nem érdeklí...

— Mégis, mi a véleménye az ügyről? — engem érdekel — a régi generáció nézete...

— Hm, — már megint régi generáció... Öcsém, én azt vallom: nincsenek generációk. Csak egy generáció van: amely fajtáját szereti. Ezen túl csak kétféle ember van: önző emberek és igaz emberek. A kor nem számít. Már megint leterített az a szerencsétlen szó, mely most divatos. Hát igen — én nyíltan megmondom véleményemet, mert nincs okom a fiataloktól — félni, — hisz én magam is voltam egyszer fiatal... Fölmentették a fiút, akit — fájdalom — nem ismerek. Ez helyes volt. Aki magyar szívből ír és igazat ír, azt nem szabad bántani. A panaszból tanulni kell — nem pedig a panaszost elnémítani. Én olvastam a cikkeket. Egyetérték azokkal. És még sem írtam volna meg, egyiket sem.

— És miért nem, ha szabad tudnom?

— Mert a hazafiság maximuma nehéz órákban — a hallgatás.

— Hogy-hogy?

— Egyszerű. Mikor annyi esztendő-t számoltam, mint az a Lázár, én is éppen úgy gondolkodtam. Külföldről vetődtem haza. Olasz földön tanultam a biztatást: perchè non gridate? Miért nem kiáltotok? Könnyű azoknak kiáltani, akiknek földjén egy a vér, egy a faj, egy a nyelv... A magyar végzet más. Aki nálunk fennszóval elmond bajt, bánatot és bűnt, paripát nyergel az ellenségnek. A derék ismeretlen katona nem tesz ilyesmit. — A fölajdulók szava, ha igazságot kiáltanak is, forrásmunka lesz, melyből fél Európa ránk olvassa inferioritásunkat, nembánomságunkat és a szenvedésekkel telített multakért még a jövőt is megtagadja tőlünk... Aki pedig itthon meghallja a jel-szót, nem mer a bajhoz hozzányúlni, mert a magyarság minden sebe érzékeny. Röviden: recrudescunt. Aki meg közöttünk vétkes, mimózát játszik, hogy megsajnálják... Ez azért van így, mert Európa árvái vagyunk. Azért van így, mert útban állunk északnak, hívjuk ezt az északot akár germánnak, akár szlávnak. Útban állunk délnek, hívják e délt Balkánnak...

Mindketten hallgattak. A másik tovább szólte:

— Ma nehéz idők vannak. Ne kiáltsuk szét az igazságot. Akit nyom valami, tegyen úgy, mint Bihari, a híres cigány. Mikor azt hitte, hogy muzsikáját nem érti meg sem a fényes udvar, sem a násfás-mentés uraságok, sem a mezít-lábas nép, — ünneplőbe öltözött, aransujtásos dolmányába, kiment a csillagos éjszakába és szívét eljátszotta a magas égnek, a jó Istennek...

Lázár maga elé bámult és halkán suttogetta a másíknak, a „öreg vagabondnak“:

— Kérem, beszéljen még. Engem minden érdekel...

— Bocsássa meg öcsém, belemelegedtem. Lássa, nálunk örökké dobálódznak a turáni átok üres szálló igéjével... Pedig nem is a visszavonás a legnagyobb bajunk, hanem az, hogy nekünk még a legnagyobbjaink is sok bajt hoznak — holtan. A legnagyobbjaink sem tudnak — hogy is írja valahol az az Arany János — eszmévé finomulni... Hívják őket Petőfinek, Kossuthnak, Eötvösnek, vagy Ady Endrének... Minden kalandor vagy minden élősdí magára

ölti nevüket, mert e nevek mögött biztonságban érezi magát. Tudja, hogy a legvadabb magyar is naív, — lekapja süvegét e nevek előtt és nem veszi észre, hogy nem ezek a nagyok járnak az élet színpadán, hanem csak festett arcú, fölragasztott szakállú gyatra statiszták. Ezek a kalandorok jól tudják, hogy e nevek alatt fegyvertelenül lehet megfogni a magyart, mint ahogy valamikor Béla király mogyorófacálcával kezében fegyvertelenül fogta el — Endrét... Kár, hogy az a Lázár is — Petőfi meg Ady mögé bújt. A nagyokat hagyjuk meg saját korukban és mi meg legyünk becsületesek saját korunkban. Még egy cigány anekdotát. Mikor a tiszaháti cigányok meghallották, hogyan játszik Lavotta — hazamentek, összetörték hegedűiket és nem játszottak többet, mert úgy nem tudtak játszani. Nálunk meg mindenki úgy akar játszani, ahogy Kosuth, Petőfi vagy — nem bánom — Ady játszott...

Egymással szemben ültek szótlánul. Az öszülő férfi benyult a hirlaphalmazba. Találomra kihúzta egyiket és elkomorodva pillantott végig szegény öngyilkos Rosty versein. Révedező szemmel olvasta és lassan visszatette a lapot a többihez. Halkan mormogta:

— Szegény Rosty fiú...

— Bizony, szegény Rosty... szötte tovább Lázár Kálmán. Egyszerre elégett, mert kilépett a magyar paraszt gettójából, mely éppen olyan zárt, mint akár a zsidó gettó. Zárt szociálisan és megértetlenséggel találkozik... A tehetség, tudás — neki csak béklyó, mert az őserő nem tud alkalmazkodni. Inkább elhamvad. Az egész magyar társadalom árnyéka az ilyen lelkeken verődik vissza. Se ki, se be. Melankólia lesz a vége. A paraszt-gettó átka...

— Nem így van, — szólt a másik. — Ismertem a fiút. Valamikor az édesapját én fogtam karjaimba, mikor a vasgyárban az elszabadult vasdarab homlokon és lábon ütötte. Az a vén kovács évekig hordta fején a kötést. Ezt a kis fiút karomon tartottam nem egyszer, mikor abban a bogárhátú viskóban meg-meglátogattam a bekötött fejű embert. Izgett-mozgott gyűrött kis pólyájában. Apró arcocskájában csak a szemek voltak nagyok. Ez a fiú a fejbe vágott gépkovács fia volt. Csak a legtitkosabb törvények alkotója és egyedüli, örök kommentátora tudná megmondani, hogy ebben

a gyerekekben a zsenit és a melankóliát nem éppen az a bolondos letört vasdarab teremtette-e, mely apját fejen találta... Ez a teremtés titka... Olyan piciny volt pólyájában. Fészkelődött karomon... Csak a szemei voltak nagyok...

— Ismerte Rostyt? — ... De szomorúan magyarázta sorsát... Mindegy. Őt is igazsága ölte meg...

— Nem, fiam. Bocsássa, hogy fiamnak szólítom. Az igazság nem öl meg senkit. Annak kezében, akié ez az igazság, nem robban. A bányászt, aki tud bánni a dinamitpatrónnal, nem bántja ez a patrón, de széttépi a merénylőt, aki elhamarkodva veti oda. A patrónt — az igazságot. Rosty Menyhért is merényletet követett el kora ellen. Melankólikus és pesszimista volt és pesszimizmusát vetette oda fajtája útjába, mikor tudnia kellett volna, hogy magyar faját egyedül az optimizmus mentheti meg. Ez a merénylet, az az elhamarkodva odadobott dinamitpatrón, az igazság — őt magát ölte meg. A magyar elpusztul, mikor pesszimista lesz, mert optimizmus nélkül élni nem tud.

Lázár Kálmán csodálkozva hallgatta az ismeretlen, a behavazott fejű ember észjárását. Meg nem állhatta, hogy hirtelen ki ne mondja:

— Uram, kérem... Nevem Lázár Kálmán... Szabad tudnom, ki az, kit éppen ma a vaksors utamba állít? Ki megfelebbezhetetlenebb ítéletet hirdet, mint ma délben a bíróság... Ki az, ki megragadta öngyilkos kezemet, melyet az a halott, életében meg nem értett Rosty Menyhért fejem vagy szívem felé irányított? Kicsoda — Ön?... .

Az öregedő férfi arca megrándult. Kinyújtotta kezét. Melegen ráfektette a fiatalember hideg kezére, ahogy ez a kis márványasztalba kapaszkodott.

— Lázár László mérnök vagyok. Atyádfia, Lázárék véréből. Én vagyok az az olasz mérnök, aki nagy hittel jött haza. Én vagyok az az angol föltaláló, aki hazafelé indult és Noirmoutierban, az internálás fekete kolostorában érkezett meg. Jer velem, Kálmán. Szegények vagyunk, de légy másik fiam... Az enyémtől tanulj. Választottja van. Aki asszonynak nyújt kezét, az hisz a jövőben. Optimista. Jer, Kálmán — légy másik fiam!

Lázár Kálmán hirtelen lehajolt és megcsókolta a rancos kezét, mely az övére nehezedett. Fölugrott és belekarolt az őszülő emberbe.

— Menjünk. Hozzád. Érzem, nekem apa kell — és testvér...

Együtt mentek, mint igen régi ismerősök.

VALAHOL MÁR HAJNALODOTT...

A rozoga kis budai ház ablaka nyitva állott és derengő négyszöget vetített a domboldalra. A Dunába belevágott a holdsarló és kampója nyomán folyékony ezüst csordult tovább. A Gellérthegy nem élt igazában, — ormán az otromba citadella sem, mert a világos éjszakában kékes pasztellé formálódott. A hidak gyöngyfüzérként kötötték össze a két földet, hol valamikor régesrég, Kelenföldön, a magyarok elkelének.

A szobában három férfi gyülekezett. A deresedő ember a régi cserépkályhának támaszkodott, mintha perzselő június hevében is fáznék. Megszólalt:

— Fiúk, odalent köröskörül majd egy millió magyar alszik és álmodik. Mi virrasztunk, mert várunk — valakit.

Senkisem felelt. Aki vár, nem beszél.

Lázár Kálmán kiült az ablakba és néha meglóbálta lábát, néha összekulcsolta és ropogtatta ujjait. Valahol messze éles távoli hang csikordult. Kálmán tréfával próbálkozott:

— Jó Budavár magas — tornyán az érckakas csikorog élesen. Hallod, édes öcsém, ha fiú lesz, nem szabad Lászlónak hívni. Baljóslatú név. — Mosolygott. — Én mint keresztapa in spe a Péter nevet választom. Péter kösziklát jelent. Lehet rá bizton építeni...

A tréfa lesiklott. Senkisem felelt. Aki vár, az nem beszél.

A fiatal Lázár László az asztalnál kuporgott: tenyerébe temette fejét és gondolkodott. Egyetlen szót sem ejtett nagy keservében, de a másik kettő tudta, mit gondol:

„Ma a fiatalok asztalához telepszik a legszívósabb vendég, a legönzőbb lakótárs — a gond. Önző vendég, mert a kenyérből a legnagyobb karajt önmagának szegi, meg-

issza borunkat, — a lélekből a legszebbet, a legjobbat magának köti le. Jönni kell valakinek, aki ezzel a kegyetlen bajtárssal elbánik. Lesz valaki, aki ezzel a kísérelővel, a gonddal, meg tud bírkozni. El tudja riasztani, a hervadó életnek megújulásával, újra meg újra visszatérő tavaszi ajándékával, — ez a valaki egyedül a — gyerek, mert ő, a gyerek, én magam vagyok, új reménységgel, a jövő új meglátásával. Ő, a gyerek, az én életem, az én eszmém halhatatlansága. Ő, a gyerek, maga az én nemzetem, mert folytatja ezer esztendő életét. Ő, a gyerek, a győzedelmes magyar, akit nem lehet letörni, mert az én nyelvemen szólal valakihez újra: fiam! — az ő fia megint új parányi emberhez szólal: fiam! És így léssen ez végtelen sorban, mint a hajnalodások és alkonyodások, de mindig új hajnalodások időtlen sora. Ez a kicsiny ismeretlen az erő és a hit, mert letörli az én elmúlásom minden verejtékét és könnyecseppjét. Ez a kicsiny ismeretlen a betlehemi csodának emberi változata. Az ő mosolya az éjszakában az én estémre visszavirradó hajnal. Az én világtalanságomban a jövőnek a mába bekiáltó nagy jóslata. Ő az én hitehagyó kételyemben az üdvözítő hit új megalapítója. És — és én vagyok érte felelős. Nem — ő felelős értem, mert újra embert formál én belőlem.“

Egyszerre léptek melléje, az öregedő Lázár László és az élet delén küzködő Lázár Kálmán. Megértették az el nem mondott gondolatokat, mert mindketten vállára tették kezüket.

Ebben a percben az ápoló asszony fontoskodó mosollyal toltá be fejét az ajtón és tölcsért formált tenyeréből, mintha messze kiáltana, — pedig csak suttogott:

— Jöhetnek. Megérkezett a — nos, hogy is fogják hívni?

Kálmán leugrott az ablakpárkányról és belekarolt a fiúba.*

— Hallod, öcsém! Itt van Lázár Péter. Született 1926 június 20-án. A többit a lexikonban én akarom még megírni róla.

Sorakoztak, lábújjhegyen — bementek. Bementek a gyerekekhez, mert a gyerek mellett nincs vég, csak föltámadás.

A fiatal asszony elszundított. Selymes gesztenyebarna haja széthullámzotta a könnyáztatta párnán halovány arca alatt. Az okos, bájos fej, a vértelen arc belemélyedt az álmokat ajándékozó, a szenvedéseket, gondolatokat csitító, rémeket elűző fehérségbe, mintha a legnagyobb művész csak úgy festette volna oda az arcot, nem ugyan aranylapra, hanem a minden aranynál megváltóbb patyolatra. Ez a kedves asszonyi fej csak az alája hullámzó barna fürtökön rajzolódott le élesebben; különben alig vált ki a párna hamvából — és mégis valami, a nagy csoda — ami a színeket a rózsákból veszi, valóságos színt lehelt rája. Valami csillogott is rajta — ami a lecsukott pillák alól szikradott a megviselt és mégis győzedelmes arcra, az a gyémánt, melyet a legszegényebb asszony is bármikor elő tud venni és magára rakni az élet minden nagy és legnagyobb pillanataiban: a könnycsepp, az angol korona-gyémántnál ékeőbb ékesség. Az a nagy csoda és az a csillogás az álmodó pillák közé, a szobor-arcra színeket varázsolt. A legnagyobb művészet alkotott, az a művészet, melyet az emberi sors nem adott osztályrészül a férfiúnak. Az a nagy alkotó művészet, amivel szegényebb a legerősebb és a legdiadalmasabb férfiú élete is, a köznapi igavonóké, a történelem halhatatlanáé egyaránt. Erre a halovány arcra színeket varázsolt az anyaság dicsősége.

A fiatal Lázár előtt átvonultak a jelenések, amiket valahol látott magános falusi képeken. Egyre arra a kis csunyan kifaragott, aranyozott koronás, szegényes és mégis szépséges szobrocskára kellett gondolnia a falusi templomok árnyékos sarkában, a kis Madonna-szoborra. Vagy a drága, ritka könyvekben a képekre, amelyek alatt ott állott: Madonna del Granduca — Madonna della seggiola... Ah, ez mind, mind az ő asszonyáról vétetett! Majd meg ránézett az icipici, hangtalanul lélekző emberkére, abban a szegényes Mózes-kosárban, mely otthonában a bölcsőt helyettesítette, mikor hiszen nem tellett a bölcsőre. Azok az apró, fekete szemecskék — most mit látnak? látják-e őt? — vagy még csak meséket látnak, valami kimondhatatlan messzeséget, amit világnak vagy jövőnek szokás mondani a mi dadogó nyelvünkön? S mit hozott ez a piciny ember magával erre a nyomorúságos földre? Talán csak a

nagy gyámoltalanságot, a délibábos magyar úttalanságot és az egész emberöltőre szóló szegénységet? Kényszerűen arra kellett gondolnia: Hát, én jó Istenem, valahol messze keleten, jászolban jött a világra az apró gyerek, az ember fia — és nyomorúságában mégis látta a csillagnak fényét, mely jó csillag, a legjobb csillag vala. Az az apró ember Isten volt és csak szegénységet hozott magával földi útjára. És mégis — majd kétezer esztendeje erre a jászolra néztek és néznek fölmerülő és elsüllyedett népek, — a rongyosok és az ékkövesek, a karddal övezettek és a pálmaágakat meghajtók, — a koronás és fedetlen fejű emberek... Hát ha az én fiam csak ember is, miért ne hajolnának meg valaha mások előtte is?...

Ráhajolt a kis Mózes-kosárra. A gyerek icipici öklei megremegtek. Vékony nyöszörgést hallatott, az első panaszt, ki tudja, mi ellen? ki tudja, mi volt legelső csalódása? Az apja fölébe hajolt és halkán susogta:

— Fiam, a magyarnak a jövőben másnak kell lennie...

Mintha az asszony is szólt volna valamit — félálmában. A férfi nem értette, de úgy rakta magának össze a halovány arcocska szájmozgásából:

....A magyar sorsnak másnak kell lennie....

A kis fiú a kosárban fölvetette magát, — hidat emelt vézna kis testéből. Próbált először dacos lenni, kiegyenesedni. Apró fekete szemében valami mosoly-féle surrant keresztül. Az apja tenyerét a kis dereka alá dugta és közben könyökével lelökött egy könyvet az asztalról a kis kosárba. A könyv kinyílt. Madách könyve volt. Éppen ott nyílt ki: ... Küzdj és bízva bízzál!

A nyitott ablakok előtt ereszkedő szürkeségből mámoros, édes illat áradozott a kis szobába. A margitszigeti rózsák illata. Hiszen a rózsák hava volt. Kinyílnak, lehullnak — de ha másképp nem tudják áldani a világot — illatukat szétküldik a világ minden zugába, hogy hirdesse az egyedüli igaz hitet: van szépség ezen a világon.

Az ereszkedő tompa szürkeségben rezzent valami és alulról fölfelé bomladozott, szállt az aranyos fény. A szép, a jó, a győzhetetlen fény, mely minden hajnalon visszajön hozzánk, mert még az ember sem bírja kioltani... A piciny

ember szemeire esett egy sugár. A kis fiú, aki még nem ismer senkit, aki még nem ért semmit, ezt a napfényt megismerte és megértette, — a sugár felé nyúlt apró ökleivel. Belekapaszzkodott a fénybe.

Apja áhítatosan nézett le rá:

— Szenvedő ember indul-e a nagy útra — vagy — győzedelmes eszme?

Valahol már hajnalodott.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV:

DÉDAPÁK.

I. Lázár László végzete.

	Lap
Nagyadonyban csak két torony látszik	7
Norma	15
Radetzky	29
Lenkey huszárok	37
Akik elestek	50
Újra Milánó	67
A kaszárnya előtt	76

II. Lázár Henrik végzete.

Lázár Henrik indulása	83
Az utolsó vacsora Csallóközben	102
Theresienstadt	109
Falun	125

III. Lázár András végzete.

Kutahia	133
Párizs	141
Ethelind	160
New-Buda	167
Lázár András honvéd berukkol	176

MÁSODIK KÖNYV:

NAGYAPÁK ÉS NAGYANYÁK.

I. Ifj. Lázár László végzete.

A béke katonái	199
Ami még csak tréfa volt	206
Mont Cenis	214

II. Lázár Adám és Éva végzete.

	Lap
Az özvegy	221
A megfagyott fecskék	240

III. Lázár Julián végzete.

Apa és fia	267
Itt volt Lázár Julián	283

HARMADIK KÖNYV:

APÁK ÉS ANYÁK.

I. Legifjabb Lázár László végzete.

Turin	300
Otthon	311
Apró csalódások	323
Kuncz Margit	324
Találmány	338
Murray & Murray, Steelwork Company Limited, Sheffield	352
Nyarálás Bretagneban	362

II. Lázár Adám végzete.

Lázár Adám, az asztalos	383
Éva nővér	393

NEGYEDIK KÖNYV:

A FIATALOK.

I. Egyik Lázár László végzete.

Az új „komáromi Szűz“	403
Elkallódás	423

II. Lázár Kálmán végzete.

Hazafelé	437
Elvtársak között	442
Vádlottak padján	446
Valahol már hajnalodott	471

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kiadásért felelős: Dr. Máté Károly.

32.405. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. (F.: Thiering Richárd).

OSZK

Digitized by Google

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Osztály Széchenyi Könyvtár

